

GILSTRING

Folkminnen, nr. 88

K.G. Gilstring:

Folkminnen, Nr 88

Motto:

SAGUM MOGMINNI - JAG SÄGER ETT FOLKMINNE

Rökstenen i Östergötland

Amerikabrev om Lysings härad i Östergötland

D.G. Swanstrom

F. 5/5 1887 i Svanshals:

D. 24/ 8 1970 i Minneapolis, Minn.

Innehåll

1 Årsloppet..... 1
2 Livsloppet.....

1. ÅRSLOPPET

1. Så många solskinsdagar i adväntan, så många yrvädersdagar i fastan.
19620621
2. Om det är mycke rimfrost i adväntan blir det följande året gott.
19620621
3. Jag minns att farfar ville hava ny halm i sin bädd till julen. Han var van att ligga på halmmadrass. Den lade de in i julavickan. När den tömdes fick grisen den att sova i. Det var råg, långhalm. Långhalm användes till taktäckning också. Den var handtröskad, d.v.s. att den var utlagd på loggolvet och handslagen så att säden kom ut.
"Som man bäddar åt sig får man ligga", sade farfar när han ruska om halmen i sängen.
19611113
4. Spisen kritades till jul, påsk och midsommar. Kritan köptes i handel. Det användes lim för att den skulle ej smetas utav. Kritan uppblandades i vatten och lim, icke annat jag minns. Den blandades med rökrita och även blåkrita. Med den gjordes figurer, blommor och annat.
19611211
5. Julseder var att maten fick ej tagas av borden. Ifrån julaften så skulle det vara lite mat på bordet. Om ej annat, brödkorgen eller skorpor eller sådant som kan tåla värme eller kyla. Så var det att om någon kom på besök, skulle han eller hon ha fägning. "Du skall ha något att äta, du skall ej bära ut julen heller!" Och så blev det fägning. Denna maten stog till efter 13dedagen.
19670228
6. Vi brukar gå till julottan, ibland gick vi till Rök, ibland till Svans. Det var kapplöpning till att komma hem och få i sig lite mat och gå och lägga sig, för då fick de lägdasäd. D.v.s. att axen blir stora och tunga, så att de böjer sig på strået.
19670126
7. Som dagarna är under julavickan, så ter sig månarne under året.
19620621

8. Som första nyet är efter nyåret, så blir det 3 ny.
19620621
9. Trettondagen tö
blir det tidig skörd,
sade farfar.
19670429
10. Tjugonde Knut
då åker julen ut,
då är det slut på det fina brödet.
19670126
11. Mars kommer in som ett lejon och går ut som ett lamm.
Mars kommer in som ett lamm och går ut som ett lejon.
19670228
12. Mars med sitt skägg
lockar barnen utom vägg.
Mars med sin huva
skrämmer barnen in i stuva.
19670228
13. Palmsöndag,
Blå (eller: dum) måndag,
Fete tisdag,
Ask onsdag,
Skär torsdag,
Lång fredag,
Kort lördag,
Påsk.
19670126
14. Jag undrar hur många påskeldar nu kunde ses på slätten. När jag var barn kunde jag räkna från 15-20 påskeldar. Detta är så gammalt sedan Petrus stod och värmdes sig vid Översteprästens palats, då han förneka att han kände Herren. Därifrån har Påskelden firats.
19670331
15. Om åsken höres före vårdagsjämningen, så blir det 6 vickor kallt väder. Om den går efter höstdagsjämningen, så blir det fortfarande vackert väder.
19620621

16. När gärdesgårdarna kom bort, så trivs ej våroxen bland staver och taggtråd. De gamla gärdesgårdarna med trinne och staver och vijehank var hans tillflykt.
Vad är våroxen? Det var ett fenomen som visa att våren var kommen, men det var vattenånga som steg upp ur jorden vid den starka solvärmen. Det var en hägring. Man såg åt solen, så glittrade det mot gärdesgården. Det måste vara en bakgrund och gärdesgården var rätta platsen för våroxen. Om du ser mot en spis och ser värmen stiga upp, så fladdra det upp, men jordvärmen går åt sidan, medan spisvärmen går upp.
19610910
17. Aprile snö
är lika bra som fåra gö.
Fåra gö, fårgödsel.
19670228
18. Sädesärlan om våren är tecken för att våren är kommen för att stanna.
19640930
19. Om skatan bygger sitt bo på toppen av det gamla, då blir det våttår. Bygger hon under det gamla, då blir det torrår. Man kan se var hon har det gamla och så jämföra höjden. Jag har sitt 5 skatbo på toppen på varandra.
19670126
20. Om grodrommen låg på grunt vatten så bebåda våttår. På djupt vatten torrår. Sade morfar då han kom hem från skogen.
19611211
21. Man gick barfota på den dagen då ormen hade sugit giftet ur jorden. Någon bestämd dag vet jag ej om.
19611021
22. De sade att om Olof giver ax, så kommer Erik med bulle. Det var så att om det var ax på Olofdagen, så var rågen mogen så att de kunde mala den och baka bullar på Eriksdagen.
19670126
23. Böner brukade plantas på Bedadagen.
19611113

24. Det var utflykt till Omberg annandag pingst. Jag vill minnas, att vi gjorde oss redo när solen gick upp. Det tog en timme att gå. Man gick över gården och åkervägar till Gottorp. Sedan var det körväg ända till Berget. Det var så att Renstad hade väg dit, för de hade bete på Berget, så de kunde hämta mjölken till Renstad. Man kunde få åka i löfklädda höskrindor med ungbjörkar på sidorna och topparna sammanbundna, så det likna en ark. Det var musik med, ibland dragspel eller en munnagiga.
- Folk kom på båt till Hästholmen från Hjo, Gränna, Jönköping, Vadstena och på tåget från Linköping.
- 19640531
25. Göken sluta att gala, när han fick se den första hösåten.
- 19670126
26. När det gäller fruntimmersvickan så har jag två mostera i den, Emma och Kristina, Juli 18 och 25. De bruka skämta med varandra, att det regna på dig och du blev våt. Det var så lite, kunde den ena säga. Det var ej nog att blöta ned håret, sa den andra, det var bara några regndroppar.
- 19670325
27. Det var en dag som de kalla 7-sovaredagen. Om det då regnade, så blev det regn i 7 vickor. 7-sovaredagen är borttagen ur almenacka nu.
- 19670126
28. Det är en gård på norra delen av Omberg som heter Tyskeryd. En vicka på hösten som har vackra solskensdagar kallas i min hemort Tyskerysommar. Då får Tyskerybonden sin skörd mogen. Det var kålrötter, potatis och betor. Det var så att det blev soliga dagar i Oct. efter det hade varit frösträtter, en kort tid.
- 19661201
29. Det var brukligt att få ut gödseln före innan frösten eller till den 24 Oct., hvilken var flyttiden för tjänstefolket.
- Potatisen skulle ock vara upptagen så att statare kunde flytta den 24.
- 19611021
30. Flyttekaka bakades när tjänsteflickan eller drängen flyttade från sin plats till en ny och när barnen lämna sitt hem. Då fick de en bit flyttekaka med sig. Jag fick en bit med mig till U.S.A. och har den ännu. Den skulle vara bot mot

hemsjukan. När jag fick den, så skulle jag taga kakan och säga:

Var är du?
Här är jag.
Är du hemsjuk?
så är ej jag.

Jag vet ej bestämt om det har botat hemsjukan, men jag var hemsjuk en gång, och det var när jag var i San Frisko, Calif., 1907 och jag gick och såg på den stora ödeläggelsen där efter jordbävningen och branden.

19610910

31. Höstnatten och barnaröv är intet att lita på, brukade morfar säga. Det kunde vara fint väder på kvällen före men under natten kunde det bli snöstorm. Man vet ej vad nästa morgon kunde medföra.

19611113

32. Om himlen är röd vid soluppgång blir det stormigt. Ordspråk är:

Red in the morning is sailor warning.
Red in night is sailor delight.

Det menar att om himlen är röd på morgonen, så måste sjömannen se upp. Är den röd på aftonen, så blir det vackert väder för honom.

19611021

33. Om solen skiner i västermoln när den går upp blir det regn frampå dagen.
Om solen går ned i moln, så blir det regn följande dag.

19620621

34. Att solen drar vatten på solnedgången vet jag om och har själv sett det. Blir regn nästa dag då.

19670429

35. En del var rädda för åskväder. Det var att stänga fönster och dörrar och spellet i spisen för att de ej skulle draga blixten till sig.

19670126

36. Om det bildas luftblåsor på vattenpölar var det regnar, så blir det mera regn följande dag.

19620621

37. När regnbågen är högre än solen, så blir det regn nästa dag.

19640715

38. Om nordskenet är rött och långt åt söder blir det snöstorm, snöyra.
19620621
39. Syrsorna eller gräshopper det är 6 vickor ifrån den höres första kvällen till den första frösnatten, det slår sällan fel.
19640715
40. Myggorna när de blir för efterhängsta, så blir det regn att vänta.
19640715
41. Det kunde braka i Tåkern om vintern alldeles som åskan går. Ja, nu blir det annat väder av. Isen remnar. Det var som skott ur en kanon. Det blev milt en tid.
19670325

2. LIVSLOPPET

42. Det sades att den som hade fritagit en groda från en orm kunde förlösa en havande kvinna lika lätt som han förlöste grodan.
19611211
43. Det var en kvinna i Lilla Överby, Svans. Hon högg ved. En vedpinne for upp och slog till henne i pannan ovanför ögat. Hon tog med högra handen för att känna om det blödde. Så drog hon med handen nedåt kinden. Hon blev rädd att det skulle vara ett hål. Men vad som hände var att när barnet blev fött, så hade det ett öga upp och ett i minne. Det högra var närapå var näsan slutar. Jag såg ej barnet, men min mor gjorde det. Hon tyckte det var synd om dem, men barnet levde endast några dagar.
19620725
44. Jag arbeta tillsammans med en man på verkstaden. Han hade en fläck stor som en ettöring på bröstet rätt under skjortkragen. Det var hår av en mus, sade han. Antingen du tror mig eller ej, så var det en mus som hoppa på min mor, innan jag blev född och hon slog till den, och så fick jag detta födelsemärke. Det var hår alldeles som på en mus.
19640725
45. De sade att barmorskan hade barnen i sin väska. Det var så att hon bar på en stor väska, varuti hon hade mediciner och instrument till förlossningen.
19670126
46. Här är en glosa, som vår granne hävde ur sig en gång. Hon hette Lovisa Hård. Så här sa hon: "Nästa gång jag får en unge, skall jag skita ner handen, så att när jag tar prästen i hand han får sin näsduk skiti." Det var så att när hon sist tog prästen i hand, när hon hade fått barnet, så hade prästen näsduken i handen emellan sin och hennes, och det reta henne. Ja, hon var född i Vestra Harg socken.
19670331
47. Jag blev skrämmd för källegubben. Det var att hålla småbarn från att gå när källor. De kunde falla uti dem.
19611021
48. Ack, ack, de barnen,
skickar dem till kyrkan går de till qvarnen.
19670126

49. Hittar jag ej er i ängen,
hittar jag er i sängen,
sa morfar till barnen och gav dem pisk på morronen för att de ej hade gjort som
han satt dem att göra på ängen, nämligen att räfsa ihop det torra höet.
19631203
50. Mormor sade, att kråkorna kom och skrek: "Snorarm, snorarm!" när de såg att
ungarna strök av näsan på armarna.
19640715
51. Jag må nu nämna lite i minne om kyrkoherde A. Flygare. Jag var just 5 år, då
jag läste för honom och sjöng en psalm och en hymn. Jag fick 25 öre och några
bröstkarameller. Han var hemma och gav farfar nattvarden. Det var vid vintertiden.
Jag sjöng 56 ur Svenska psalmboken. Hymnen börjar med: "Jag är glad att ett lamm
få vara." Så läste jag ett stycke i G.T. och ett i N.T.
Flygare dog när han gjort altartjänsten och skulle beträda pridikerstolen.
Kyrkovärden tog honom i famnen, så att han ej föll omkull.
19670325
52. Konfirmation var emellan pingst och midsommar. Kyrkan kläddes med björkris med
blommor i. Jag läste för kyrkoherde A. Flygare. Min hustru blev döpt av honom,
när han var adjunkt i Strå. Läsningen försiggick i sakerstigan, när det var bara
10-12 stycken. När det var fler, så var de i kyrkan. Det hörde till att läs barnen
skulle titta på utsikten från kyrktornet.
19670325
53. Nu murare Godbergs egen saga. Han hade stämt möte med ett dussin flickor, som
han hade blivit kär uti. De skulle möta honom vid Prinsasten, som ligger utmed
Ödeshög-Mjölbyvägen, en lördagskväll. De alla kom och väntade, men till sist blev
väntan lång, en efter en försvann, så att en blev kvar. Då kröp Godberg ner från
ett av träden, som hade blivit planterat där. Så fick han Ada, som blev hans
lifsledsagerska. Och de fick en son som är lika gammal som jag, kanske en timma
yngre än jag. Barnmorskan gick ifrån mitt hem över gården till Godbergs hem i
Gottorp.
19670429
54. Det var sed att då ej en guldkrona var till hands, så gjordes en myrtenkrona.
För det mesta var det änkor, som när de gifte om sig, bar en myrtenkrona.
19611021

55. Mormor sade att när skatan eller en ekorre ställer sig och ser in eller om en hund ylar utanför, så kommer det att bäras ut ett lik därifrån. När min moster kom hem ifrån Amerika många år sedan, så hade en ekorre stått och tittat in i stugan flera gånger. När vi barnbarnen kom hem till henne var hon så bedrövad av visiten av djurets näsvishet. "Jag kan just undra vem som skall bäras ut?" Några veckor därefter, så kom hennes dotter hem ifrån U.S.A. sjuk. Hon hade ådragit sig förkylning under resan och hon var dålig förut, så det blev hon som bars ut efter några vickor.

19640725

56. En lördagskväll, när far och farbror kom gående på Ödeshög-Mjölbyvägen och kom till en glänta i skogen, där Heda, Rök, St. Åby gränsar till varandra, så låg Rök kyrka rätt framför. Det var upplyst i den. "Vad har de för möte i kyrkan i kväll?" undrar farbror. "Den är så upplyst." De fortsatte att gå vägen fram till hörnet på Millingstorp ägor. Det var en genstig emellan klockaren och Millings- torps ägor, som användes att gå till Rök kyrka. Den stigen gick ifrån Mjölbyvägen och till Heda-Röksvägen. När de kom till ändan på stigen, ligger skolhusen där och skymde kyrkan, just ett par minuter. När de kom upp på Heda-Röksvägen var det mörkt i kyrkan. Farbror gick upp till grinden. Den var låst. "Var tog allt folket vägen?" sa farbror. Inga hästar eller vagn syntes till. Det var ett mysterium för honom. Men inom ett par dagar var det en stor begravning och kyrkan var då upplyst alldeles som far och farbror hade sett. Jag var på begravningen och såg på. Det var klätt med enträd på båda sidor om uppfarsvägen till kyrkan. Det var ljus i dessa enträd och ifrån kyrkan till graven var enträd med ljus uti. Graven var klädd med granris ända ner till botten och jordhögen var överhöljd med granris. Det var en änkefru ifrån en gård som heter Gøjeryd. Hon hade befallt att hon skulle begravas med ljus tänt på kvällen.

19670429

3. A R B E T S L I V E T

57. Vet du vad trinne är? Det är stänger som di gälar gärdesgårdar med. Nu gör de ej mera gärdesgårdar med trinne. De bara slår ner en stolpe och binder en tagg på den, så har de ett stängsel.

De tager trinne och staver och en vijehank. En vija är en gren från ett furuträd. Den måste vara färsk och grön. Den svedas vid svag eld, så att den är varm. Så vrider han som gälar vijan om 2 stavers, så att den blir som en åtta. Så lägger han ett trinne på den. Jag har svett många vijor, när jag var ung.
19670106

58. Det var så att en del bönder hade bete för sina kor på Omberg. De måste ha tillsyn och bli mjölkade 2 gånger om dagen. Mjölken avhämtades 2 gånger. Pigorna bodde i hus som var uppsatta för det ändamålet. En del bönder hade egen skogsmark på Omberg. Renstad hade det och i Heda socken var det en del rika bönder som hade egen mark där. Ingången till denna allmänning kallades Djuralet. Det var i södra ändan av Omberg. Min mor tjänte hos en bonde i Divevid som hade beterrättigheter i Omberg. Korna var märkta på hornen, så att de kände igen dem. Det var för mjölkens skull, som de hade dom där och så var det ont om sommarbete där hem omkring.

19661201

59. Ja, vi for över sjön att bärga rön. Det var i Aug., när vattnet var varmt. Det var så att far och min farbror fick skörda rön på Lommens ägor. Det gick så till att vi hade en eka, en flatbåt, så att vi kunde ro på grunt vatten. Vi lasta ekorna fulla, så hade vi en lång stång, som vi satte i botten på sjön och sköt vi från ekan. Rön skars på en cirka 2 meters djup mer eller mindre. Vi som var i land tog hand om rönen, mor och faster. Vi tog dunen av den och sedan bant vi den i necker just som råg. Satte den i skylar till torkning. Den skulle Lommen ha, han ville ej ha dunen. Den använde vi i madrasser och dynor.

Den rön vi ej hann med att duna av sattes i skylar. Den skulle vi ha. Den fick stå där tills sjön frös igen, så vi tog den hem på släde, far och jag. Så duna vi den i snickerstuga. När den var dunad så bant vi rönen i necker igen och fora den till fåren. De fick äta av lövet, ett blad som var en fot långt och 1 tum brett på mitten och spetsar ut i ändarna. Det var kraftig föda det. Vad som blev över bytte far till sig ärtehalm, för bonden som fick den han gjorde hackelse av den och gav till foder till hästa och kor och oxar. Det var god föda i den. Farbror han bytte sig till bräder av bönder som bodde i Rök. Han gjorde

likkistor för socknens fattihus och dunen använde han till dyner och bolster.

Den rön som vi ej blev av med på det viset såldes till en uppköpare från Tranås. De vävde mattor av den som de spika på väggen. Så rappa de murbruk på den. De använde dessa mattor i stället för pligg.

Det var min största glädje fara till Lindö. Vi tog mat med oss, koka kaffe och stekte fläsk, ägg och potatis. Det var en utflykt som lever i en 7-8 årig som aldrig försvinner.

19661201

60. Struppel var en vattenväxt. Den växte 1 tum på 24 timmar. På Renstad hade Baron Axel Hermelin anlagt en bank i sjön utmed Renstad-Ramstad. Utanför denna bank var klart vatten, innanför var det som denna struppel växte i ett djup en till 3 meter vatten. Så när det var till att skörda denna växt, så satte Baron på att pompa undan vattnet innanför banken, så att de kunde skörda fint på torr mark. Det som ej kunde pumpas ut fick andra skörda, så att Baron fick 1/3del av skörden och den ander fick resten. Denna växt torkades på torrt mark. Bönder ifrån skogsbygden var och slog struppel, var och en fick sitt utmärke att skörda på.

19661201

61. Jag får nämna en annan växt som växer på grunt vatten. Den kallas för starr. Den har trekantiga grässtrån. Den är ej god för foder för den är skarp. Den användes för bäddning i stället för halm. Det är bra att strö för svin och andra kreatur. Det blir ett bra gödsel av den. Man måste vara försiktig när en går barfotad ibland den. Man skär sig så illa av den för att den är så vass.

19670106

62. På Dags mosse växte ljung. Den blommar i Aug. Den brukar de taga till fårafoder på vintern och till att strö under kreaturer i stället för halm. Detta var under nödåren.

19640621

63. Jag minns flera yrkesfiskare vid Tåkern. Den främste var Per i Kulltorp. Han bodde när Heden på Lilla Yxnekulla äger. Han var svåger med Fia Lundberg på hörnet på Heden. När hans hustru levde var hon med honom att sköta näten, men efter hennes död gick han till en änka vid namn Sjögren som bodde i en sjöstuga på Glänås äger. När hon dog, tog en av våra grannar vid. Hans namn var Kalle Hård. Per sålde fisk till Kyleberg och gårdarna i Glänås och resten gick till Rönsta i Rök.

Sedan var det Kalle Ram och Sven-Karls Johan. De sålde sin fisk till en uppköpare vid namn Karsel. Så var det en annan försäljare. Stället där han bodde hette Sjöholm, så han fick heta Sjöholman. Hans rätta namn hörde jag aldrig. Det var en sjöstuga vid sjön. När han gick med korgen på ryggen, rann fiskaskummet efter ryggen på honom. Han hade en smällpiskrock på sig. Honom tyckte bondgummorna synd om.

De kunde gå ut med fisk i korgen och komma hem med den full med brödkakor.
19670331

64. Jag meta kräftor i ån emellan Gottorp och Ramstad. Några gånger fick jag ett par tjog. Så var jag nere i Rök socken, 1 1/4 mil, en gammal svensk mil, från Rök kyrka. Stengårdstorp heter platsen. Det var många sjöar där, och hade en kusin i byn. Det var med hennes barn som jag var ute och meta, men /medan/ far snicka för en bonde i byn.

19670331

65. Fågelägg det bruka torpar- och soldatungar att leta upp vid Tåkern. Det var en sotand som de kallade sotare. Den var svart och lade svartfläckiga ägg. De var olika i formen mot andra ägg. De var spetsiga i ena änden med spetsen ner mot botten av boet. Boet var det mesta på toppen på en tuva. De var rätt svåra att hitta ibland. Det var 4 ägg, inget mer och inget mindre.

19640725

66. Du frågar om jag varit med om att lägga halmtak. Jag har lagt halmtak, spåntak, tjärpappertak, tegeltak, torvtak, asfalttak. Det är endast två tak som jag ej varit med på, det är skiffertak och plåttak.

Det fanns vasstak på ladugårdar vid Dags mosse. Det var rön på toppen, under var det halm. Rönen stod mot röta bättre. Den var hård som bamburör.

19670325

67. I mitt hem kom järnspisel 1892. Det var Norrahammar. Hos min morfar 1893.

19611211

68. Det fanns ännu ställen, där de ännu ej ägde någon järnspis. Uppe i Stora Åby socken, i södra delen, var jag hos en soldat Kjell och plocka lingon. Han hade ej en järnspis utan elda i öppen spis. Grytor, basar, pannar hade en brandring.

Jag vill minnas att järnspisen följde med flyttlasset, när de flyttade förr.

19640426

69. När de hade uppen spis, så var det ej något spell utan när det var utbrunnet och glöden lyste och all rök var borta, så satte de en läm som passa i rökfånget. Den var trekantig och var gjord av trä. Så satte de en propp i undertill att hålla den upp med, medan den andra hörnan över elden var en hake som den vila på. På så sätt behöll de varmen i rummet.
19640621
70. Min far hade en yx i sovrummet. Det var att få upp dörren när den frös igen av fukt under vintren.
19611113
71. Jag har varit med på bysmedens vandringar. Mäster och jag gick från by till by och lagade upp åkerredskapen. På varje stor gård hade de smedja och en del verktyg. Vi hade med oss några verktyg, tänger och hammare. Vi gick runt omkring i gårdarna. Vi hade mat och nattkvarter ett par tre dagar. När vi ej hade att göra i vår egen smedja, så var det att göra en rundvandring.
19610711
72. Jag minns en som gjorde slevar och träskedar. Han bodde i Rabistan, Heda. De kalla honom för Ske-Adel. Han vandra runt i Lysing och Dals härad med sina saker. Det fanns de som gjorde kvastar och vispar och gick och sålde. De bodde på Dags mosse.
19670429
73. På tal om tidningar, så var det nog flera hushåll om en tidning. Så var det med Wadstena Läns Tidning. Farbror Oskar hade den, så när han hade läst den, så kom han över till oss med den. Vi bodde nära varandra.
19670331
74. Ett minne från Skeninge marknad. Det var så att jag kom hem ifrån mejeriet, för jag var mjölkkusk för Inspektorn Lars Apelqvist i Lilla Överby och hade att hämta upp mjölken på två platser. När jag kom hem, så fick jag i uppdrag att köra ett par oxar från gården Solbergå. Jag körde oxarna och en statkarl en ko. Jag fick ej piska på oxarna, så att det blev märke. Vi lämna hemmet kl. 10 f.m., så var vi framme vid en gästgivaregård i kvällningen, och där fick vi ta in med oxarna och koa över natten. Och på kvällen kom bondmora och pigan indragande med ett halvt dussin madrasser och strödde ut dem på golvet i storstugan. Så fick vi var sitt hästtäck. Vi var 10-12 stycken som skulle sova där så. Det blev ett snarkande och sågande, än lät det som sågen kommit på en hård kvist. Till sist

blev det tyst för då sov man själv. På morron kom bondmora in och pigan med en bricka svart kaffe och ställde det på ett stort runt bord och så skrek hon: "Alla manna ur buse!" Och då for de upp och leta på sina skor och väst och rock, ja den hade vi till huvudgård. Så var det några som inga skor hade. De som sist kom in, sparka de andras skor, en åt ett håll och den andre åt annat. Statkarlen och jag vi hade våra skor i rocken under huvudet. Det var ett svärande och letande och ett muntert skratt. Då kom käringen igen och skrek: "Alla manna, alla manna upp nu för en kup av kaffe!" Så det var att fora djuren med lite hö som Apelqvist hade att betala för och för nattlogiet, kaffe och vad mer. Det tog oss 15 till 20 minuter att gå till staden från gästgiveriet.

Jag stod där på kreaturplatsen ensam. Vi blev av med koa men oxarna fick vi köra hem igen. Statkarlen han sprang runt och fick sig ett par supar och smörgåsar under tiden köpet gick an, men när han kom tillbaka, så smet jag min väg. Jag gick in på en kaffekrog och fick fint kaffe och finbröd. Sen var det att köra hem oxarne, det fick statkarlen göra. Jag fick åka nästan hela vägen. Det var 2 gamla svenska mil att gå. Ja, det var ett minne av Skeninge marknad.

19670126

75. Mitt hem låg på Svansheden. Det var en allmänningförr i tiden, en betesmark, en betesmark för bönderna i Svanshalsbyn. Men så blev de osams om betet, en del ville odla upp till åker. Det blev en uppmätning, så att varje bonde fick sin del. Mitt hem kom i Lilla Swanegårdens ägor, alltså tillhörde det Renstad. Stället hette Svenstorp. Det låg 3 knektatorp och 10-12 andra torp utefter heavägen som gick i mitten av Heden.

Förr i tiden under min fars barndom var det vildmark med enbuska och vildtörne och kärr, men när det blev uppmätt, så grävdes diken i rågången till att föra ut allt survatten, och då kom det där kärret på Toregården och halva på Lilla Svängården. Men sedan det blev uppdelat, så försvann kärret.

19640531

76. Du tala om fattiga "mösaboa". Men jag skall tala om en som var fattig men var nöjd med det. Det var Fia på hörnet, som hon kallades. Hennes rätta namn var Sofia Lundblad. Hon bodde på nordvästra hörnet på Svansheden i en liten stuga med ett rum. Hon var socknens matteväverska. Hon hade matteväven uppe jämt. På hösten när far kom hem, så kom hon med sina ullsaxer till att slipas, så det första far fick göra var att slipa hennes saxer, och de var många. Jag tror dussintals av dem.

Jag gick förbi hennes stuga var dag jag gick i skolan. Jag såg henne linka i väg till Renstad herrgård och hämta en kruka vassle, när di osta i mejeriet där. Hon fick 1 kanna vassle och så gick hon in i köket och fick en kaka bröd och ett

mål med god mat. Fia språng ej med skvaller. Hörde hon något förtal, så teg hon med det. Hennes stuga var liten och trång..Spisen var av gammal art. Spishällen var gjuten av järn 1711. Den användes till bord- och eldplats, där satt Fia i ett hörne, katten i ett hörne. Så hade de elden i ett. Där satt Fia och grädda plätter, tugga och gav katten. Jag brukar stanna om kvällen och ser skenet från elden i härden upplyste rummet. Hon hade ej några gardiner för sina fönster, så att man kunde ej hjälpa att se in igenom fönstret. Allt hon hade i husdjur var en katt och 9-10 höns, vilka hon hade i vedbon om sommaren och om vintern i en bur emellan sängen och spisen. De brukar värpa sina ägg i sängen i ett hörn i halmen.

Om höstarna kunde en se Fia ute på gårderna plocka ax till föda för sina höns. Hon kunde gå krokryggig dagen om utan ryggvärk. Hennes rygg var så böjd, hon kunde ej gärna se upp. Hon måste böja knäna, hon kunde ej bära något som en vanlig mennska. Hon lade händerna i kors på ryggen. Så bar hon allt. Men hon hade säd för sina höns i flera säckar, som stog utmed vävestolen.

Spisen tog upp 1/4 av rummet. Så hade hon en stol, som kunde slås ner, så blev det ett runt bord. Där i hörnet vid dörren stod vattenhinken. Ovanför var ett hörnskåp, varuti hon hade sitt postelin, koppar och tallrikar och fat. Så en stol next ett bord framför fönstret, så en pinnsoffa, en byrå. På norra gavlen stod vävstolen vid gavelfönstret. Så var det sängen, hönsaburen vid sidfönstret. Så var det den delen av spisen som användes vid bakning, en gruva som ungen var uti.

Det käraste hon hade i växter var en röd pionbuske, som växte på nordsidan av hennes stuga. Hon kunde sitta i vävstolen och se den genom fönstret i långa stunder. Hon blev ond om någon rörde den. Den låg i skydd av rundel av plommonträd. Det var en gång hon hade tillräckligt med gula plommon. Jag fick mössan full av dem då. Denna pionbuske hade en egen röd färg. Jag har alla färger ifrån snövite till illröd, men denna har jag ej sett eller kunnat få tag uti. Men det egendomligaste var att när gumman dog, så dog pionbusken också, även hennes katt försvann, när gumman gav upp andan.

Hon var ej lusnig av sig, men 3 dagar innan hon dog, blev hon så lusig. Dottern som skötte henne och en grannkvinna hade inga händer med henne. Hur de bar sig åt, blev de ej av med lussen. En annan grannkvinna sade att det var döaluss. Men när gumman var död, hon hade ej blivit kall, så försvann lussen lika hastigt som de kommit.

Hon var en rättfärdig kvinna i hela sitt liv. Det var ej något ont sagt om henne. Hon fick sin fattigdel som de andra, en påse med örter och 1 kr. till fläsk, det var fattigutdelning. Vedbrand fick hon i Omberg. Dottern hon mjölkade Baronens kor. När di var på bete på Omberg och på mellanstunder, tog dottern avfall till vara efter det de huggde timmer. Det blev mycke med grenar. Dem drog de tillsammans och fick hemkörda.

19620325

77. Det var en man som gick omkring i min bygd. Hans namn var Bosen. Hans yrke var att snöpa kalvar och föl och grisar. Han bodde på gränsen emellan Rök och St. Åby. Han gjorde ej så stort väsen av sig. Han hade en hustru som hette Britta, Bosa-Britta gick hon för. Hon var böndernas hjälpreda vid byk och slakt. Vid slakt hade hon den uppgiften att taga vara på slaktedjurets innanmäte och göra det rent. Så ibland kunde en tarm hamna i Brittass stora ficka, som hon hade därbak på sin kjol. Nu när denna händelse inträffade, så var det en stor slakt hos en storbonde på slättbygden. Det var kalvar och svin och får som slaktades och Britta hade mycke att göra, så hon fick sin ficka full när hon vandrade hemåt. Nu var det tidigt på hösten, men det var kallt nog att frysa till, så isen bar. I skogen som ligger på höger hand, när man kommer ifrån Ödeshög i Röksocken, platsen heter Millingstorpsskogen var och är kanske ännu ett stort kärr några hundra meter ifrån vägen. Där hade ungdomarne ställt till en dans på kärret. De hade rest en stång med en tunna på och fyllt den med törestubbar till belysning. De spela och dansa, när Britta kom gående hem. Hon bodde där uppåt skogen, men hon ville se på dansen. Medan hon stog och såg på, kom det en yngling fram och sporde: "Vill du dansa mä mäj?" Britta sade ej nej, hon var glad i att dansa fast hon var trött. De dansa kring kärret ett par gånger, men så började tarma att släpa och slänga kring benen på henne och mannen hon dansa med, han släppte Britta som om hon varit en het potata och lämna kärret i vildaste hast. De andra gjorde detsamma, så att kärret vart tomt och Britta blev ensam att plocka upp sina tarma. Efter den dagen fick kärret och platsen heta Bosa-Tarma Brittass håll eller ibland Tarma-Brittass håll. Sedan den dagen har det ej varit någon dans mera. Kärret heter så än i dag.

När jag var liten pojke var jag med mor och tog upp mäj. Det var en sädesåker utmed skogen. Jag klev över gärdesgården och plockade odon. Dessa växte i den vattensänkta kanten av kärret. Jag plockade $1\frac{1}{2}$ liter. Jag var endast 5 år gammal då.

Bosen och hans hustru levde på början på 18hundredatalet. Min far var med på den omtalade dansen. Han spelte fiol då. Detta skedde omkring 1860. Han berättade om händelsen då Britta dansa så tarma släpa. Nu är det väl ej någon av de nu uppväxande släktet som har reda på det.

19620621

78. Efter mitten på 18hundredatalet var det hårda år för en del bönder. De som hade hästar måste foras bra, så de hade gott hull när de åkte till kyrkan. Så att hästarna fick säd, blandsäd och vicker. Vicker är en balgväxt lik ärtor, men de är svarta och beska. De maldes sönder med blandsäd till mjöl. Så tog de vara på hästspilling och blanda detta med vickermjöl och gav till korna. Och

kospillningen blanda de ut med kokt potatis och mjöl och gav till svinen. Det var ladugårdhushållning sade farfar. Ja, i min mors ungdom, hon tjäna piga då detta sätt var vanligt på somliga bondgårdar. Det nuvarande släkte vet ej om detta. Det är säkert.

19670126

79. Vad jag skall skriva handlar om hushållsekonomi. 1. De tuggade tobaken i tuggor, så länge det var smak i den. Så lade de tuggan på en hylla att torka. 2. Sedan den var torr lade de den i rökipipan och rökade den. När det var slut knackade de askan i en dosa. 3. Så snusade de askan. 4. Snoren smorde de stövlarna med. Det var hushållsekonomi. Sade farfar.

19670106

80. På Svansheden grävde de en källa till unge knekten Hag. Det var en med slagruta som fannt vatten där. De grävde o. 12 fot och fannt ej något vatten, varför de sände efter den som visa ut platsen. Han tog ett borrh och borra ett par fot, kom på en källåder och den var så rik att det flöda över hela platsen. Som väl var fanns ett avloppsdike som alla diken och täckdiken luta till, så att de blev av med vattnet. Men han borrhmästaren fick plugga borrhålet med en stor flat sten, så att forsen ej blev för stor. Den källan har ej torkat ut.

Men Haga-Fia kom med sina vattenämbar, som hade stått i kodynga i hennes ladugård och dumpa dom i källan, så att det så ut som göselvatten. Hon fick åthutning för att hon var så lortaktig av sig. Hon svara att det var ren lort, så det var ej så farligt sade hon.

19640715

81. Det var fordom en källa vid stranden av Tåkern. Stugan vid källan har blivit nedriven för omkring 70 år sedan, tror jag. Den hette Udden, min farfars faster bodde där. Stugan hade rum för folk som kom dit och stanna för att dricka av hälsovattnet. Min far visa mig var källan hade varit, men då var den torr. Den hade torkat bort under tiden. Ådran hade ändrat kurs. Kanske en skiftning i jordlagren hade åstadkommit detta.

19640426

82. Jag känner ej till många fler källor except Klosterkällan i Alvastra. Den har klart friskt vatten. Den ligger i en källare. Min farbror visa mig den en gång. Han var smed i Alvastra på den tiden. Det var ett rör ifrån källan. Det gick till ladugården, så att kreaturen fick gott källvatten att dricka. Den är djup, sade farbror. De försökte att pumpa den torr en gång, för det hade varit ett pack som

hade kastat lort i källan, så att den måste rensas ut. De hade ett fasligt göra. Det är så att när det är torrt, är källan överfull av vatten.

19640531

4. MINNEN OM BYGDEN OCH DESS INVÅNARE

83. Jag minns en trogen kyrkogångare. Han gick den över en gammal svensk mil till Rök kyrka var söndag. Det måste vara fult väder eller sjukdom som hindra honom. Han hade ett par hästar, men de skulle ha en vilodag de med, så han traska och gick. Jag brukar möta honom ibland när jag gick i söndagsskolan. De hade den i ett bondhem nedåt söder på socknen. En söndagseftermiddag skulle far och jag besöka denne bonde för att far ville köpa bräder av honom. Han hade ett stort skogsområde. Far hade varit på ett möte ej långt ifrån denna bondby. Vi fannt gubben sitta i ett hörn i köket, spisa plätter och krösamos. Han hade just kommit hem ifrån Rök kyrka. Han hade då gått de 2 milen till att höra Guds Ord.

19670126

84. Jag nu till sist får avsluta dessa ark med ett kärt minne från min barndom. Jag var vid pass 8 år eller så. Jag sålde päron och äpple till H. Maj:t Oscar II, Sveriges och Norges konung på Omberg och vi gick i sällskap till Hjässan. Ja, han skrev sitt namn på en sten vid Hjässabänka och ett par större män hussa fram mig till honom. De fick något roligt av det, men det slog ej ut som de hade beräknat. Oscar köpte ett par päron och åt. "Det var goda päron, min gosse, och äpplen likaså." På några få minuter var mitt förråd slut. Jag skulle uppsöka mor, hon hade en större korg men han Kungen grep mig i armen och sade: "Nu skall du ej springa ifrån mig." Ja, jag gick i sällskap med Majestätet. Han hade sin högra hand på min vänstra skuldra. När vi börja vandra uppför backen, så sa han: "När jag var så ung som du, så sprang jag uppför den här."

19670228

85. De som hussa mig fram till kungen fick ej så roligt de hade tänkt sig. De gjorde detsamma med en gammal gubbe, som skulle vara lite efter tiden. De mana på honom att gå och språka med kungen. Gubben var lite enfaldig men ej så dum. Om vintern gick han med fårskinnpälsten med ullen inåt, om sommaren gick han med ullen utåt. "Håller den kylan ute, så håller den varmen ut." Skinnet var inåt och det verka som kallt. Han gick fram till kungen och språka till honom. Men vad de språka om, vet jag ej. Jag kunde ej höra det, men det blev ett skratt. Kungen skratta så, och de andra som stod runt skratta. Och så fick han en 10krona i guld av kungen.

Denne man var ett original för sig själv. Han brukar fiska i Mellgårdsån. Den är för spillvattnet från Gottorp såg. Ja, han hade en eka, så rodde han i ån tills han kom ut på klarvatten i Tåkern och fiska där. Han fiska med krok, så

fick han abborrar, gädda och lake. Till matsäck var en halv kaka bröd och en 3 liter kruka med vatten. "Så äter jag och blir mätt för den gången", brukade han säga. Han hade en bit jord som var hans egen. Den renta han ut i en bonde i närheten.

19670331

86. Det berättades för oss att i Rök socken fanns en släkt, som när de åt sill och potatis, så hängde de sillen i ett snöre från taket att den blev hängande mitt i det runda bord som utgjorde köksbordet. När de åt, skalade de potatisen, satte den på gaffel och doppa den mot sillen, som hängde i taket. Sillen fick vandra runt bordet från man till man. Om det var snålhet eller fattigdom, vet jag ej. Men det är ju ett skämt! Men att de var penningsnåla var ej ett skämt.

19670126

87. Haga-Fia var första klassen lortaktiga kvinna i 7 häradet, som de sade om henne. Hon var snål. Hon hade ej en spade eller en spackel att möka ut kolorten med, utan hon tog det med bara händerna och kasta det på gödselhögen och sedan torka hon händerna på kohöfterna och till sist kosvansens nedersta ända för den hade mycket hår. Och sedan satte hon sig ned att mjölka kon. Hon hade ett barnhusbarn, en liten flicka, som när hon blev stor nog gjorde en anmärkning därpå, så svarte Fia: "Det är bara ren lort det", sade hon. Så blev ordstäv: "Det är bara ren lort, sa Haga-Fia", när någon gjorde anmärkning på att det flöt något i mjölk eller kaffet.

19610910

88. "Det som göms i snö kommer fram i tö", sade Fiskar-Gustaf, när han fann sin maka i diket och var ihjälfrusen en vårmorgon. Hon hade sålt fisk i bygden och fått för mycket hembränt och tappat av vägen och fallet i diket och blev översnögad.

19631203

89. Käringen torka sig i ändan med brännässlor. Så sade hon: "I år är gräset förbannat." Hon repa en hand full, när hon gick in i uthuset. Såg ej att det var brännässlor. Det var skumt på kvällen.

Det hus som hon besökte var flera namn på avträdet, uthuset, dass eller dassen och till sist skithuset.

19670325

90. Det är en sägen att en soldat kom hem ifrån tyska kriget för mer än 100 år sedan och berättade för sina vänner hur modig han var. Det var någon som ej trodde

på hans bragder utan de slog vad, att om han ej var rädd skulle han våga köra eldgaffeln igenom liket som stod i bårhuset och vänta på begravning. Han tog vadet och begav sig att utföra sitt värv en mörk kväll. Han kom ej hem mera. Eldgaffeln fastna i liket och han med. Han fick hjärtslag. Så berättar en smed därhemma. Det hände i hans ungdom. Han hette Roman.

19640810

91. Det var en stor tjuv som hette Tecktor. Han bodde i ett torp som hette Svartkälla. Det hade fått sitt namn efter Svartkärrret i Tallehaga. Det hade sin begynnelse, där Svartkärrdiket gick på gränsen emellan Rök och Svans socknar tills det kom till Svartkälltorpet, då gick det rakt till Renstad trädgårdshörna igenom parken ner till Svandammen, sedan till Tåkern.

Denne tjuv blev tagen en gång. Han hade blivit jagad av en hop med folk. Han sprang hem och lade sig och påstod att han ej hade varit ute. Men min mor som var med i hopen fick se hans stövlar stå i ett hörn av rummet halvfulla av vatten och gjorde anmärkning därpå till Länsman. Sina våta kläder hade han lagt på botten i sängen och lagt halm över dem. Då grep länsman honom och satte honom i förhör.

Han hade hoppat i Svartkälldiket och dolt sig där, så att de ej kunde se honom. Hopen trodde att han sprang rakt fram. De förlora honom, när han dök ner i diket. Han hannt ej att tömma vattnet ur stövlarna, innan han gick till sängs.

Han skulle stå kyrkoplikt som det kallades och få sin dom. De satte handklova på honom och fäste dem i en bom, alldeles som de ledde en ungtjur. En man på var sida om honom ledde de fram honom i gången i kyrkan. Han blev befalld att ligga på knä på en pall, men han vägrade att så göra. "Det står i laga att en skall stå plikten och ente ligge." Så blev det.

Han fick sin dom att slita 20 par spör. Sedan blev han spord om han hade något att tillägga. Då svarte han: "Dom spöna äro ännu ej vuxne och den mannen som skall bruke dem är ej född." Han tala på e, han var ifrån östra Östergötland. Dagen därpå kom en kunglig kungörelse att spöstraffet är härmed från dato upphävt. Han betraktades som en profet av somliga, hur han kunde veta det.

Han gjorde en dum affär, så säger han själv. Han hade en bekant från fängelse-tiden, som hette Hjert. De beslöt att stjäla silvret från en kyrka på Gotland. Hjert visste var den var, så de begav sig av. Men på hemfärden blev det en sådan storm, så de var i livsfara. Att muta havsgudens raseri med, så hiva de tjuvlaster över bord och då lugnade det av. Tjuvegodset var silver som en gång hade varet i Visby kyrkor. Men när staden var nära att komma i fiendehänder, så tog de silvret och forsla det till en annan kyrka inåt ön. Silvret var i ett stort värde. Det var dumt att stjäla från Gudshus, efter det hade de bara motgångar, sade han.

19640930

92. På Heda gårdar heter ordstävvet så här, jag har ej allt i minne just nu:

Norrö herrar,
Tjugby bönder,
Disevè
Hattorp
Kolstad kålsupare,
Egbola lortkokare,
Vallby kärnger dansa på lina.

Kokare betyder att Lysingsleran är som värst i denna by. När torkan sätter i blir det så hårt som granit och när det är blött, så fastnar byns ägor på skorna som ett par översko.

19610814

93. Du frågar om ortnamn. Här är några, Ösjö för Ödeshög, Tröna för Trehörna, Värsta för Väderstad, Svans för Svanshals.

De som bodde i Aska kallades Askepåsar och Dalsfolket Dalboa. "Lys du med dina fyrsticker", sa de till Lysings härad.

19670325

94. Monka-Prinsen i Åsby han levde på min tid. Det är i Kumla socken. Varför han fick detta binamn var att när han kom in i köket, satte han sig vid spisen och grädda monkar. Detta talte far om.

19661201

95. Det var ganska många västgötar som kom över till Östergötland. En i synnerligt vid namn Sodom och Gomörra. Han fick sitt namn med att han hälsa sina så blivande kunder med att säga på västgötaspråket Go-mörra, antingen det var morgon, middag eller kväll. Han hade en hjälpare som hjälpte att bära varorna han hade att sälja. Han fick heta Sodom.

19670325

96. Tåkern har två djup, Lilla Djupet och Stora Djupet. Lilla är mitt för Svanshals Stora Djupet är emellan Hånger och östra delen av sjön.

19610910

97. När de omändra Heda kyrka, så blev det en plats, där man ej kan se varken präst eller altare. Den kallade de för Hundtorget. Det var bara fattighjon som satt där. Ingen annan i kyrkan såg dem. De var för sig själva.

19640930

98. Galgabacken den är på vägen till Mjölby. Den låg på andra sidan om Väderstad

kyrka, ett bra stycke åt Mjölby till. Jag hörde av min far att då han var en 9-10 år en blev hängd där. Han skulle ha sett mannen hänga där. Det var den siste som blev avrättad i publik eller av allmänlig åskådning. De fick hänga tills de föll ner till en skräck och en varnagel för andra. Jag var 9 år, då far och mor och jag åkte till Mjölby en gång. Då stanna far åket där och tala om för oss om platsen, men galgen hade ruttnat ner fast stolpen låg kvar i diket vid sidan av vägen. Det är allt jag vet om denna backe.

19670429

99. Hon gick under namnet Mor Stål. En dag på hösten, det var dåligt vägalag, nemandeman i Rönnsta, Johan Johansson kom åkandes i en gigg. Han hade bråttom. Han skulle till tinget. Ståla Mor stod vid grunden till sin stuga utmed vägen och skrek: "Får jag åka mä?" Nemandemannen höllt in sin häst och såg att hästen hade lass nog utan att dra på torgmadammer. Han såg på henne. Hon förstod vad han tänkte. "Jag kan sitta därbak." Men var skulle hon då ha sina kakor och brödkorgar för hon sålde bröd för en bagerska i närheten. "Om ni ska åka, så får jag gå", sade han. "Giggen är för liten för oss två." Så gav han hästen ett rapp med tömmen och det bar i väga. Ståla Mor blev arg som ett bi.

"Tro mig eller ej", sade Johan, "jag körde förbi 5-6 åkare till jag kom fram till Tingshuset. Det var ingen som körde förbi mig. Men när jag hade ställt in min häst och kom inom dörren, så var käringen där och kom fram. Jag fråga en annan av nemandemen som var där före mig, om min slips satt rätt. Då kom hon fram och sporde om jag behövde en spegel. Så drog hon upp kjolarna där bak, böjde sig ner och visa bara ändan och sade att om Herren vill spegla sig, så kunde han få." Johan blev rasande arg, han önskade att han hade en piska och fick giva henne ett par goda rapp. Det förblev en gåta för Johan hela sitt liv igenom att fundera på, hur hon kom före till Ödeshög den gången. Han tala ofta om den händelsen medan han levde. Han trodde fullt och fast att hon hade med Hin att göra.

Ståla Mor livnärde sig med att sälja bröd på torget i Ödeshög. Hon hade sitt stånd vid kyrkans ringmur, just när man kom från Stora Åby. Det var flera gummor som sålde kakor och saffranskranser där.

19620325

100. Jag må nämna något om en backe som en häst drog något tungt nerför. När min mor och morbror flytta från sin plats i Dalshärad, så körde de runt Tåkern öster om. Jag minns ej nu om det var Harstadbackarne, men de mötte ett häståk. Hästen träla och drog nerför backen. Så mötte de mors häståk och så fick hennes häst draga allt han förmådde uppför backen. När han kom uppå backen stanna han. Han var svett och trött. Vad var det som hängde på åket?

19670331

101. Har du hört om Onde tisdagen? Far tala om att på morgonen var det så milt och klart. Luften var så ren att de hörde bjällerklang från vägen som går Ödeshög och Mjölby. Fars halvbröder Per och Nils åkte till skogen efter ved. Slädan gick så lätt. Farfar hade gått till Svans på tröske. Men mot 10-11 uppstod en så svår snöstorm and kyla, så att det inte hade varit en sådan i mannaminne. Vid middagstiden kom farfar hem. De kunde ej tryska längre. Han hade vinden i ryggen, så föjde han en gärdesgård, så han fannt vägen hem. Fårskinnpälsten var rappad med is och snö, sade far. Mina farbröder tog in hos en änka som bodde utmed vägen. De var där i två dagar. De hjälpte henne att hugga ved, så att de ej fröso ihjäl. Hon hade tillräckligt med vedbrand, men hon var ej i stånd att hugga den. Det var värre med maten. Bröderna hade bara matsäck för en dag. De fick leva på bröd och vatten. När de for hem, så träffa de på ihjälfrusna ök, både hästar och oxar med karlen satt på lasset frusen still som en stock. Djuren kunde ej gå emot den kalla vinden med snö och is.

Det var hårda tider då. Nu vet de ej om den tiden som mina föräldrar gick igenom. De berättade för oss barn, sägande: "I min barndom" o.s.v.

19670126

102. De talade om att vissa folk hade en våle eller vårnad. Min svärfars far titta in igenom fönstret, när han kom hem efter varit gången en tid, och när barnen fick se sin fars bild i rutan, så visste de att han skulle vara hemma om 5-10 minuter. Det slog aldrig fel, sade svärfar.

19640725

103. De var rädda att kasta bort håret som hade fastnat i kammen. De kunde bli flintskalliga för det. Håret skulle brännas opp. De kunde få huvudvärk med att kasta bort det. Påstod de kloka.

19670126

104. När någon gick vilse i skogen, så bruka de säga att han eller hon skulle vända om rocken eller kjolen, så skulle de komma till rätta igen. Hur det var med det, vet jag icke.

19670420

105. Peka på flyttfåglar så kunde man få ont i fingern, ja även handen. Att räkna dem var att invänta otur.

19670126

5. Å K O M M O R O C H B O T

106. Du fråga om folkmedicin. Min mormor var en örtsamlerska. Hon hade i sitt trädgårdsland olika slag av växter, vitelöken, lerbersticka. Det var flera växter som jag nu ej minns namnet på. Så var det persilja. Denna växt är mycket nyttig icke allenast i matväg utan som medicin. Det är rötterna som användes när de stått i jorden under vintern. De tages upp och kokas te på dem. Det är ett bra medel mot sten i urinröret. Det var en man i vårt grannskap. Han led av att vattnet hade stannat. Han hade förfärliga plågor. Han skrek, så det hördes lång väg, så mor fick gå och taga hotspett och yxa att få upp några persiljerötter för ett dryck av dem och giva honom och det lindra på att han blev av med vattnet. Och mor fick fisk av honom så länge han levde som tack för hjälpen. Han var fiskare vid Tåkern. Även av sonen bruka hon få ett par gädder, när han var ute och fiska.
19670106
107. Jag har ätit rötter av stensöta eller hallasöta. Den växer i sprickor i stena eller i bergskrevor. Växten liknar ormbunken. Min mormor plocka stensöta och sålde den till aboteket i Ödeshög. Den användes i medicin och i lakris. Hallasöta skall vara bra för blodet.
19670410
108. Rävrompan användes till te också. Den är urindrivande. Teet upplöser urinstena i blåsan, och gruset.
19670410
109. Kamlablommor är bra för flu /snuva/ eller förkylning. Den plockas och torkas och sedan användes till te. Den håller feber nere. Den drickes het, så man kan tåla det.
19670410
110. Ett bra medel mot skärsår från kniv eller eggverktyg är fint socker. Det stannar blodflödet och tager bort ömheten.
19611113
111. Vi hade en ullstråd i självsprickor. Vi kallade det för halshugg. Tråden var till att hålla sprickan ren och så var det en sort olja i ulltråden som var helande.
19670228

112. Jag hade frost i mina händer, när jag var i Skåne och arbeta ute. De svällde upp som stora limpor. Jag gick till en skomakare till att hava mina skor lagade. Han fick se mina händer. "Det är lätt botat", sade han. "Tag en strumpa och blöt dem i din urin och drag dom på dig i natt. Vira en handduk om, så att det ej blöter ner sängen." Och det gjorde jag. Morgonen därpå var mina händer bra. Två behandlingar var nog. Jag blev bra och har ej sedan dess haft frostsår.

19611113

113. Det var en som bodde på Dags mosse som kallad Ko-Johan, kunde stämma blod. Han var anlitad för att vara en klok gubbe.

19611211

6. S Ä G N E R

114. Det kunde hända att en person kunde stöta sig på armen eller på benet utan att känna det. Så blev det ett blått märke. Då hade han eller hon blivit fastkramman. Det var de som ej våga gå förbi en kyrkogård efter det hade blivit mörkt.

19670126

115. Detta hände för en 94 år sedan eller så. Det var en granne till min fader, ja han var gift med min fars första hustrus syster. Han var vid 44 års ålder. Han skulle gå fram till Svanshalsgården tidigt en morgon på höstsidan att tröska. Han gick den allmänna genvägen till byn. Han följde dikesren och vid den var en gärdesgård, en 5 fot hög. Här mötte han en stor hund med röda ögon. Han var lika hög som mannen själv. Det var nyplöjt vid sidan och marken var sank. Icke ville hunden gå åt sidan ej heller Kalle Emanuel som han hette. De stog där och glodde på varandra några minuter. Till sist sade Kalle: "Ur vägen din usling och skaka pälsen." Då räckte hunden ut tungan som såg ut som en fot lång. Då tog hunden ett hopp över diket och gärsgården och försvann i jorden.

När han kom fram till byn tog endast 5-6 minuter. Han steg in i köket för frukost. I det samma kom prostens piga och förkunna att prostens var död. Då berättade Kalle att han hade mött en ovanlig hund med röda ögon, stor och hög som en fölunge. Men när Kalle kom hem, kunde han ej tala rent. Han stamma fram varje ord och gjorde så, så länge han levde. Men när han blev arg och svor, det kunde han rent. Då stammade han ej på en svordom. Jag hörde honom hundratals gånger.

Detta intygar min far och farbror och många flera, så det är sant. Han stammade ej före den händelsen men efter den, då stammade han fram varje ord.

19611211

116. Det var en Eiskop som var på resande fot till ett kloster i Vestergötland. Medan han och körkarlen körde, så måste de ta in på en gästgivaregård att byta om hästar. Medan de åkte börja vagnen racka från ena sida av vägen till den andra. Till sist ramla bakhjulet av. Körkarlen hoppa av vagnen till att sätta hjulet på, men han fick befallning att lägga hjulet därbak på vagnen och så körde de vidare. Framkommen till gästgivaregården, då sade Biskopen till körkarlen: "Kom skall jag visa dig vem är 5te hjulet på vagnen." Så gick han fram till hästhuvud. Där fann han en ygla på selen, så körkarlen fick se genom luckan Den fule stå och hålla upp vagnen med båda händerna i axel. Han hade högra höften som en bakhöft av en häst.

På kvällen när pigan snöpte ljusvekan passa Den fule på att taga skaren som

pigan skrapa av ljusveken. Hon släckte den ej, så det var lite eld i den. Den fule tog den och satte eld på gästgivarstugan. Men Biskopen och de andra blev räddade ur branden. Då kalla Biskopen fram Den fule och bestraffade honom. Hans försvar var att pigan ej släckte ljusskaren. Men Biskopen sände honom bort och ej komma till förtret mer. Biskopens namn var Benkt. Kloster var Varnhem. Jag hörde den av gårdskarlen på Höje på Omberg.

19670228

117. Farfar tala om en sägen om en präst som levande begravde sin dräng. Det var så att prästen och klockaren bodde på var sin sida om kyrkan, så att när prästen skulle gå till klockaren, måste han gå över kyrkogården. Det var ganska ofta som han gjorde detta besök. De söp och spela kort, så att det blev sent på kvällen, innan han kom hem. Prästfrun tyckte illa om dessa besök. Så rådslog hon med drängen, hur de skulle stoppa dessa nöjen. Och när de hade dryftat frågan, så kom de överens om att drängen skulle klä sig ut som ett spöke och ställa sig där prästen gick fram. Som sagt, drängen hade ett vitt lakan över sig. Sent på natten kom prästen gående lite på sned. Gick förbi drängen så stöna denne. Och prästen fråga, om det var någon som ej han hade begravet riktigt. Han fick ej svar. Så börja han läsa i fyllan och villan, så drängen sjönk i jorden halvvägs till knäna. Då gav drängen ett skri ifrån sig att det var hans dräng. "Din lymmel, du skulle ha sagt till förr, nu är det för sent", sa prästen. Så han blev begravnen.

Prästen gick aldrig till klockaren mer. Han blev besynnlig sedan dess. Jag minns ej var det var. Farfar tala om det, men jag har glömt det.

19670228

118. Det var på den tiden när mormor var ung. Hon hade ett par flickbekanta och de beslöt att gå till en danstillställning. Men var, minns jag ej. Men di två av flickorna tjäna hos prästen. De fick gå på det villkoret att han ville gå med och se vem de dansa med, och det fick han. Framkommen till lekstugan som den kallades, såg han in genom fönstret och lade prästkappan på armen. Flickorna tillsades se under kappan in i rummet, när di dansade. De blev förskräckta. De fick se Horn-Pär dansa med flickorna. Mormor beskrev honom till oss barnbarn. Hon dansa ej mer, ej heller någon av hennes 12 barn eller barnbarn, som jag vet.

19640715

119. Det var ett tal att Den onde hjälpte självmördarna att förkorta sitt liv. Dessa fick ej bäras igenom grindarna utan kistan lyftes över ringmuren och graven var i ett hörn av kyrkogården. I Svans var den platsen i skuggan av Sockenstugan och Skräphuset som användes till att hava kyrkans saker in, brandsprutan, små stegar,

och sängar som användes i Fattigstugan. Och så var det använt till bårhus, där de satte liken till kistan kom och så gjorde det färdigt för begravningen. Graven var i hörnet. Det växte en törnbuske på platsen.

19670126

120. Det var en bondmor som kika i nycklahålet hos pigan för att se vad hon hade för sig, innan hon lade sig. Pigan ana något var ute vid hennes dörr, så hon kika tillbaka i nycklahålet, och där stog moran och pigan öga mot öga en stund. Slutligen hördes en dunst utanför dörren, och där låg bondmoran avsvimmad. Hon blev så rädd så.

Farfar varna oss att aldrig kika i nycklahålet. Man kunde då få se Den fule stå på andra sidan. Det var den som bondmoran trodde att hon såg, när hon svamma.

19670410

121. Här är en sägen om tjärkokare i Åby. Det är så många yrken som har dött ut. Ett av dessa är tjärkokare. Hans yrke var att samla upp törestubbar och få kådan ur dem som han kunde koka till tjära. Den sålde han till slättboa att tjära sina kälkar och vagnar och spåntak med.

Han var upptagen med att vakta sin stora gryta, som han hade murat in bland stenar. Ett fint fruntimmer kom och ville kela med gubben, fast han var emellan 60-70 år. Han hade ej tid för henne. Då blev hon arg och vände ändan till och då var hon ett troll. Då tog han spaken som han rörde i grytan med och stänkte het tjära på henne. Hon vände sig om och fråga: "Vad heter du?" Han svara: "Sjelver." Så skrek hon: "Sjelver brände mig, Sjelver brände mig!" så det eka i Stora Åbyskogen ända till Holavedens skogar. "Den sjelver gör, han sjelver har", sade resten av trollen och så blev det.

Men Sjelver han gick det illa för. Han sket ihjäl sig bakom en trinnehög på Tjugby gårde. Det blev ett ordstäv att när den ene säger: "Det kan jag göra själv", så kan den andre som hade velat hjälpa honom säga: "Du vet vad Sjelver gjorde."

Det var sonsonen till denne tjärkokare som berättat sägen för mig, så den är nog sann. Sonsonen hette Bylof. Han var smed på Renstad så länge han kunde dra bälgen och använda släggan. Sedan arbeta han i betlandet hos P. J. Andersson, Svans. Jag arbeta där med och så berättat han sägner för oss ur livet.

19611211

122. Sjöjumfrun i Tåkern har jag hört och sett spår av en gång. Min far och jag rodde till Lindö i Tåkern. Det är en ö i Dalshärat, tillhör Hånger. Vi skulle taga en rön, en slags sjöväxt, det växer dun i toppen på den. Och under färden dit, så rodde vi över vägen, där sjöjumfrun hade åkt fram. Det var två ränder i

vattnet alldeles som om en vagn hade gått fram och gjort dess spår. Så var det fotmärken efter hästar. Hon hade åkt från sydöst till nordväst. "Vi får akta oss nu när vi rör hem, så att vi ej möter henne." Ränderna eller spören var från ett slags sjögräs som vinden hade lagt ut. Folktron och de gamla trodde att det var sjöjumfrun som hade åkt fram.

19640930

123. Du frågar om sjörå och skogsrå, men har du hört om kyrkorå? Jag minns om ett kyrkrå i Rök kyrka. När de skulle laga kyrkan en gång, så måste de skjussa det till Tollstad kyrka under tiden de reparera kyrkan, sade far. Det har en kammare uppe i tornet uppe under korset. Det är 4 fönster på den lilla kammaren, en liten trappa upp och en läm över trappuppgången. Trappan eller stegen synes på avstånd från kyrkan.

Rådet blev flyttat tillbaka sedan taket blev lagat.

19610813

124. Kyrkorået i Rök. Första gången var en vinterkväll. Mor och far och jag hade varit i Heda hos farbror Adel. Han hade smedja där. När vi gick Heda-Rök vägen och kom till en by vid namn Hillingstad, så hörde vi en musik så vacker spelad på orgel någonstades. Jag var 5-6 år. Jag var trött och mätte ej bra. Mor försökte inbilla mig att det var änglar som spela. Ju närmare vi kom Rök kyrka blev musiken högre. När vi kom till uppfartsvägen ifrån Heda-Rök vägen, då sluta musiken. Det var mörkt i kyrkan och grindarna var stängda och låsta. Far visste vem som spela, men det tala han ej om.

Andra gången var flera år senare. Jag gick till Tjugby till en handelsbod. Jag hade att köpa tråd och knappar och några andra saker åt mor, så jag skynda på efter skolan. Men det blev mörkt, innan jag kom att gå hem. Jag hade att gå till mormor i Rabistan. När jag gick hem, så gick jag Heda-Rök vägen. Jag våga ej gå igenom skogen för att det var arga tjurar där. När jag kom nära kyrkan vid samma plats som jag hörde musiken 4 år tidigare, spela det ända tills jag kom till ringmuren denna gång. Jag stod en lång stund och lyssna till musiken. Det var samma melodi som jag hörde första gången. Nu var jag nyfiken. Jag ville se vem som spelade så vackert. Jag klev upp på ringmuren för att grindarna var stängda. Jag gick upp till kyrkan. Det var mörkt i den. Jag såg ej något lyse på läktaren, där orgeln stod. Jag tog i låset på dörren. Den var låst och i detsamma small det till i kyrkan alldeles som en stor bräda hade stått på ända och fallet ned på golvet. Då vart jag rädd, jag sprang över kyrkogården och prästens ladugård och tog kyrkovägen till Rönstaby. Folket i byn brukar gå den vägen.

Sedan dess har jag ej haft tillfälle att undersöka musiken. Sista gången jag

var där uppe var ett år senare. Jag var till far med mat. Han snicka i skolhuset, de lade plåttak på. Skollärarens son och jag och en annan pojke vid namn Anders-Petter i Tallehagen var med. Han var ett år äldre än jag. Det var begravning den dagen, så kyrkan var öppen och vi beslöt att gå upp i tornet. Det var första gången jag hade varit där. Vi gick upp till klockan och till avsatsen för att se på utsikten. Men så skulle vi se vad det var även ovanpå. Vi gick upp på trappan, skollärarens son först. När skollärarens pojke hade lyft upp luckan, så att han kunde se sig runt om: "Ah!" sade han. Luckan slogs igen. Han kom nerför trappan med en hiskelig fart. Allt vad jag såg var att det var fina möbler där. Jag hade ej huvud ovan golvet. Jag såg en soffa vid vart fönster. Skollärarepojken kom ner. Han var blek, han var kritvit i ansiktet som ett lik. Han ville ej säga vad han såg, men han var rädd. Vi trodde att han ville skrämna us, men han behövde ej bliva så blek.

När jag var hemma 1927 ämna jag besöka Rök kyrka igen, men jag fick ej tillfälle att göra det. Jag minns ej om jag talat om för dig, hur de såg Rök kyrka upplyst en lördagskväll?

19670410

125. Så här är en tomtesägen av farfar. Det var en bondgumma, som hade en tomte i visthusboden. Så en dag fallt det henne in att speja på sin tomte. Hon smög sig till dörren till visthusboden och titta i nycklahålet, och fick se tomten stå och sikta mjöl allt vad han förmådde. Så såg hon att han hade trasiga kläder. Så gick hon in och färdigsydde en ny kostym åt honom, gick in i boden och lade den på mjölkistan. Så gick hon ut och kika i nycklahålet igen. Tomten såg kostymen, tog den på sig och sade:

Nu är jag fin och grann,
nu slipper jag att sikta och bli full av damm.

Han försvann. Bondmoran fick ej se sin tomte mera. Så att titta i nycklahålet har sina följder. Man kan få se det man ej vill se.

19670325

126. Morfar talade om en tomte. Bonden stod på logen och tomten kom med ett ax på axelen och grunta av den tunga bördan, när han lade ner den på loggolvet. Du kan förstå hur det låter, när en bär något tungt och stöner. Jag kan ej beskriva det med ord. Men då sade bonden, att det var ej så tungt, att han behövde stöna så. Då sade tomtedfar, att det var mycket av en så liten tomte, han var född i går natt. Men som nu är, är du ej belåten med lite, så kan det bli mindre, du oförnöjdige bonde. Och så blev det, tomtarna flytta till någon annan bonde som var mera förnöjdsam. Och den andre blev fattig. "Snålheten bedrar Visheten." Hade bonden varit tacksam för ett ax, så hade han fått mer.

19670325

127. Mjölkhare tala mormor om. Den skapas av solv. Det är när man väver tyg användes sådana. Sådan solv blir utslitna måste de brännas upp. Blir di upphittade kan en elak person som har konsten att göra mjölkhare utav dem. Men det tar 15 olika trädbitar av 15 olika träd.

Det var en kärring i St. Åby som hade en mjölkhare. Det är en 80 eller 90 år sedan. Hon levde till 1900talet. Men hennes mjölkhare blev bränd. När minns jag ej, men faster talte om det för mig. Hon ville ej gå förbi platsen där hon bodde, hon tog en omväg, vare sig hon mötte henne eller ej.

19610814

128. Det var så att en påskkäring hade smort sina skor och ha dem redo att fara till Blåkulla och hon hade ställt dem på spishallen till torkning, det var en öppen spis. Så hände att en vandrande kvinna kom in och bad att få varma sig och torka sina skor för att hon hade gått i skogen och blivit våt om sina fötter. Hon hade gått i snöslask på våren. Hon fick komma in och sätta sig vid spisen. Hon tog av sig de våta skorna och satte dem i jämte de påskakärngas smorda skor och satte upp sina fötter på spishallen att varma dem. Under tiden brannt elden ut och det blev skumt i stugan och i skummet tog hon fel skor på sig. Hon märkte det ej och ej heller påskkärnga. Hon var upptagen att smörja och besvärja sin kvast, så hon ville ej lägga på mer ved på elden, så den fick brinna ut att hon kunde fara igenom korsten ut.

Men det gick illa för dem bägge för att besvärjelsen var bruten. Påskakärnga blev hängande i korstenen och fick rida på kvasten hela natten för att hon ej hade sina skor på sig, som hon hade smort in.

Den andra kvinnan fick hennes skor och hon fick släpa på marken till hon fick tag i något rotfast att hålla sig fast uti. Så fram på morgonen kom en man gående förbi henne och såg hennes belägenhet. Han löste av henne skorna, så att hon kom på sina fötter igen, och skorna de flög i vägs i luften, så att de ej blev synliga mera.

Det berättade min farfar. Var han hade hört den ifrån, vet jag ej. Han har väl hört den från sin far för att sägen följer med seden och leden en lång tid.

Min farfar var noga med att hava ugnsrakan och ugnskvasten inom lås under påskvickan, "för si", sade han, "en påskkärng kan dra i väg med den och får ni aldrig se dem mera."

19611211

129. Virvelvindar och snurrvind. Det var farligt att komma i den. Man kunde bli uppsugen i luften.

Det var en gång en sådan vind kom på vägen. En dräng kom ut för den. Han tog sin

fickkniv och kasta den mitt i virvel. Någon tid där after kom en finnkvinna med kniven och gav honom med den förmaningen att ej kasta i en värvind. "Det är bara jag som är ute och reser. Denna gång var det ej så farligt för att den fastnade i skoskaftet. Så var försiktig nästa gång", varna hon.

19611211

130. En bonde fick se en grep stå lutad i gösselgården. "Besynnerligt, att de har ställt den so vårdslöst", sade han, och därmed satte han ner den i högen så långt det gick. På morgonen fannt han sin hustru stå i gödselhögen tills midjan.

Detta var en sägen om maran. Här är en annan som lyder att vara sann, troligtvis. Det var en bonde som hade köpt en ridhäst åt sin son. Han blev så förtjust i den. Han red på den var dag, men så hände det att en morgon var hästen genomblöt av svett och var trött. Han kom på att någon red hans häst. Han låste stalldörrarne så väl att ingen kunde komma till hans häst, men ente hjälpte det. Hästen var utsliten på morgonen därpå. En klok gubbe sändes efter och han såg på djuret och sade, att det var maran, som red hästen under natten. Han gjorde som hokus pokus, men det hjälpte inte. Hästen var våt var morgon. Så blev han tillrådd att hänga stål över hästen, så skulle ej maran rida den. Han hängde upp en lie och även annat vasst och skarpa vapen. Nästa morgon, när gårdsfolken kom att göra rent och fodra djuren, så fannt de ägaren död på hästryggen. Han hade blivit skuren av en lie och blödde tills döds. Orsaken, han led av maran. Han hade stigit upp mitt i natten och ridit hästen och ej haft sitt fulla medvetande hvad han gjorde.

Här är ett annat som är sant. I en smedja, där jag arbetade, var en yngling som hade den vanan att stiga opp mitt i natten och springa runt på slipstenen, medan denna gick runt. Ju fortare stenen gick, ju fortare sprang han. Det varade 10-15 minuter. Så gick han in och lade sig igen. Han fick ett öknamn, Slipstensspringaren. Han blev arg och slutade, så jag fick platsen efter honom. Han led av maran. Han visste ej av det. Han sov och hade ej någon aning om hvad han gjorde.

19610711

131. Här är en sägen som en stathustru berättar. Hon var släkt med kvinnan som sägen handlar om. Det var så att denna kvinna bryggde dricka till jul. En kvinna kom in och bad om dricksvatten, men hon fick vänta för bondkvinnan hade ej något vatten inne. Så bad hon den inträdda kvinnan att vänta, så skulle hon få smaka på vörten. Det är det första som kommer av malten, när det första heta vattnet rinner utav. Hon fick en mugg av vört och kvinnan blev så glad. Bondkvinnan fick ett par vantar utav henne. De var svarta med vita tummar på. Med den tillsägelsen att när hon gick ut i skogen och plocka bär, så skulle hon ha dem på sig för att finna

bärställen. Och det gjorde hon. Nästa höst så följde hon rösten: "Följ med mig du med svarta vantar och vita tummar, så skall jag visa dig." Och det gjorde hon.

Ja, så berätta dotter dotter dotter dotter. Hon var stathustru på Solberga. Det var underligt, när vi plocka potatis på hösten, så fick statkarlen en halv lår av potatisen mer än de andra 6 statarna. De hade lika många fåror, och de var lika långa. Så berätta hon sägen, men vem som har vanterna nu visste hon ej för slakten är stor. Vanta gick från dotter till äldsta dottern. Men det var så att hon gick och hacka och rensa sina potatisfåror nästan jämt. Jag hjälpe denna familj att plocka upp potatesen.

19670228

132. När St. Åby kyrka skulle byggas, så ville de att den skulle bliva byggd i mitten av sockna. Men det ville ej de mäktiga och rika i Åbyn. Den stora byn som låg utmed Disaån, den hade namnet Åbyn. De ville ha kyrkan hos sig, och de fattiga skogsbönderna ville hava den hos sig. Då uppstod gräl. Vad de byggde om dagen revs ner under natten. Ja där ligger grundmuren än i dag. Jag såg den när jag var hos en bekant i Skogslund och plocka lingon 1927. Men till sist måste de bli ense om bygget och det var att skaffa 2 tvillingkalvar och släppa en i södra delen och en i den norra delen av socknen och var de möttes, där skulle kyrkan byggas. Och de möttes just var kyrkan nu är. Den blev byggd i den norra delen i sockna så att de fattiga skogsbönderna fick $1\frac{1}{2}$ mil att gå till kyrkan och likaså med skolbarnen.

En lustig historia om dessa rika och snåla Åbybönderna. Min morfader köpte ett litet torp i socknen men det var ej lönt att en utböling flytta in. Han var för fattig, han hade för många barn. Jag tror att det var 5, så han måste bosätta sig i den sockna han var född uti.

Sockna fick sitt namn efter Åbyn, så det blev St. Åby. Södra delen av sockna var mycke med kärr och sjöar och sumpmark och stenig och skog.

19611113

133. Jättakast. Om du går till Omberg och bestigit Hjessen och drar en linje ifrån utsiktspunkten till Heda kyrka, i denna linje skall du finna 6-7 stora stenblock liggande en 3 till 6 meter ifrån varandra. Det säges att jättarna kasta på Heda kyrka, när di hörde det ringa första gången. Jag minns ej nu hvad gården heter, som dessa stenar är på. De kanske är bortsprängda av järnvägen, som har gått fram. Den har förstört många fornminnen från en försvunnen tid.

19610814

134. Det fanns en plats på vägen ifrån Ödeshög och Adelöf ej långt ifrån en by som hette Munkeryd, där var min mormors födelseplats. Där är emellan byn och Ödeshög,

där var en stor sten som vilade på 4 stenpelare. Dessa var en 6 fot höga. Den blev bortsprängd. Under jordskalvet 1907 så rubbades sten något så att den utgjorde en livsfara för den som kom att ta skydd för oväder.

Min svärfader var född i Munkeryd. Han brukade stå under denna sten många gånger. Hur denna sten kom att vila som han gjorde ansågs vara gjort av en jätte och det var hans bostad. Med denna stens bortsprängning var ett fornminne förlorat.
19611021

135. Jag vet ej om stenar kan höra, men i Kumla är en sten som skulle röra på sig, när han hör det ringer i Kumla kyrka. Kyrkan har en dålig klocka, den hörs ej på långt håll.
19611021

136. Heda kyrka blev tillbyggd av en jätte som hette Spire. Han ville hava prästens ögon om han ej kunde säga Spires namn, innan kyrkan blev färdig. Den var nästan färdig, endast spiran som sitter i sakerstigan i kyrkans ena ände mittemot tornet. Jätten satt på kyrkåsen. Han hade ett ben på var sida. Så kom prästen och såg på. Fick han se att spiran lutade åt sidan, så sade han: "Sätt spiran rätt, Spire." Då brast förtrollningen. Han ramla ner och slog ihjäl sig och ifrån den dagen har spiran lutat åt sidan och ingen till i dag har lyckats att den sätta rätt, utan den blir lutande. Gå och se själv.

Detta är min morfars sägen om spiran. Han har satt upp spiran en gång när kyrkan blev reparerad.

19610814

137. Jag lämna bort att tala om hur Spire blev röjd. Det var så här. Prästen gick rund i bygden och kullarna i Sik och Jussberg, det är många sandkullar där. Då fick han höra jättekvinnan sjunga vaggsong för sitt barn:

Vyss, vyss, mitt lilla Guld-kinn,
i morgon kommer Spire in
med prästens ögon sin.

(Eller:

Vyss, vyss, mitt lilla Guld-kinn,
snart kommer far din Spire in
med prästens syne.)

Det var något liknande morfars använde. Ord som talades på den tiden.

19611026

138. Det säges om Drottning Omma, att när hon dog så begravdes hon på Hjessen på berget och så fick det namnet Omberg. Hon fick med sig ett ekollon och det växte

upp en ek på hennes grav.

Hur som helst så är det lite märkvärdigt att en ek kan växa i denna magra jord på det nästan kala berget.

19610814

139. Jag minns ej om jag har talat om för dig att Omberg har fått sitt namn efter Drottning Omma. Hon är begravnen på Hjessen och på hennes grav växer en ek och hon är ihålig, alldeles som trollet var. Jag vet ej om eken är kvar ännu. Det var 1927 som jag var där senast.

19640810

140. Rogslösa kyrkodörr var port till Drottning Ommas borg.

19661201

141. Farfar har berättat en sägen om Taberg i Småland. En del påstår att det är Omberg. Sägen lyder så här.

Det var en vägfarare som hade kommit vilse. Han skulle till ett härberge eller gästgivaregård för logi för kvällen. Det var dimma och mörkt. Han vandrade på måfå, visste ej vart. Men så blev han varse ett stort hus utmed vägen. Han gick dit och knacka på, men ingen öppnade. Så tog han tag i ringen som var på dörren. Han lyfte upp på den och dörren gick upp, nästan av sig själv. Han steg in och det var ett stort stall med sadlade hästar, som stod och åt ur sädpåsar och hade gott. Han gick vidare och kom till en stor sal. Ljuslampor hängde i taket och flera långa bord och ryttarna satt och sove. Hade ett krus med öl framför sig. Vid dörren satt en vakt. Han sporde vad främlingen ville och så fick han veta, att ryttarna vänta tills det blir ofärd i landet. Då vaknar de upp redo att försvara det, och med det beskedet gick han ut. Han kom på rätt väg med detsamma. Väl kommen till gästgivargården berättade han sitt äventyr. De gjorde spe av honom, men han kunde visa vägen till slottet där han var inne. Han fannt ej slottet endast en del av berget. Så lyder en sägen av dessa ryttare som är dolda i berget.

19640621

142. Elva bokar. Hur den blev plantad där vet ingen med en bestämdhet men fakta är att munkarna hade boknötter med sig från Halland eller Skåne, där växer boken i stora skogar, och när Alvastra kloster kom till så planta de bokträd där. Om Elva boke hade vuxit ett stort bokträd och ruttnat ned och 12 skott hade växt upp ur stubben. Som många tror så skulle stubben synas till. Men min teori är att något djur t. ex. ekorren plocka upp boknötter och planta dem i en cirkel där den står. Ekorren har plantat kastanje i min trädgård. Jag har låtit dem växa till en meter

höga, så har jag sålt dem för en dollar styck. Även butternut träd har han plantat för mig, så jag vet att han har uträkning med att planta för framtiden och för de generationer efter honom.

Det var 12 bokträd i början, men så var det ett träd som var krokigt och furt. Så kom det en bonde och hugg det bort och sade: "Icke skall Judas Iskariot stå bland de 12 Apostlarna." Så blev det 11 Apostlar. Därför fick boksamlingen namnet Elva boke eller Apostlaboken. Detta är sägen om Elva boke enligt vad de gamle berättar. Vem bonden hette som hugg bort den 12 boken, vet jag ej, men att den har varit där är visst och sant.

19670331

143. Jag har hört att munkarna gömde sitt silver i en grotta i berget. Och att detta silver skall bli uppdagat när Sverige kommer under Påven igen.

19670106

144. Rövargrottan ligger så till, att man måste dyka i Vättern för att komma in. Det var en ingång utifrån men den har försvunnit genom ett ras. Det skulle finnas stora skatter där. Säggen är av di gamle att munkarna på Alvastra kloster gömde sitt silver och guld där. Alvastra kloster var rik på det.

Det var en hjälppräst i Heda, som fannt på grottans ingång. Han begav sig dit och grävde fram ingången. Men han var för ivrig och ville ej låtsa om det för någon. Väl inkommen så fylldes ingången igen och han blev inestängd i grottan. Allt han fick med sig av de många skatterna var en silverkanna. Den bevaras i Heda kyrka.

Hur han kom ut? Han vandra runt i grottan. Till sist fick han se en ljusstrimma i ett vatten, som var några fot djupare än grottgolvet. Han följde ljuset och dök under berget och kom ut i Vättern.

19640621

145. Det var 2 munkar som hade gjort något som abon ej tyckte om, så han befallde att de skulle gå till Skeninge för att få sitt fel föregivet och så ha ärtor i skorna. Dessa 2 klosterbröder började sin botvandring till Skeninge med ett brev till aboten där, och så skulle de hava ett brev med sig tillbaka. Allt gick gott och väl. Den ene brodern kunde ej gå, men den andre gick som vanligt. Han hade ärtor i sina skor, men han kokte dem, så de blev mjuka. Det stog ej i botgöringen, hur ärtorna skulle vara. Och aboten fick vara belåten med botgörelsen.

19640810

146. Jag hörde berättas om 3 munkar, som rodde över Vättern till den plats som nu

Hjo ligger. Den platsen fick namnet efter 3 latinska orden: Här är gott vila. H är första bokstaven på första ordet, j är första bokstaven till andra ordet, o är första bokstaven i tredje ordet. Munkarna skulle till Varnhem kloster. Jag tror det var så morfar sade, när han berättade saken om Hjo kom till.

19670228

147. Sverker den gamle blev ihjälslagen vid Ålebäcken. Han skulle till Alvastra kyrka och giva en allmosa till klostret, då kördrängen tog pengapungen och slog kungen i huvudet med den. Han som dräpte kungen, han sänktes i en kokande blykittel. Han sänktes ej fortare än ett klocklod gick ner, sade farfar, och det skedde i en grushåla vid Sika kulle. Far min visa mig den en gång. Vi gick förbi kullen, men när jag var hemma, kunde jag ej finna den. Jag minns ej var den var då, det hade ändrat sig.

19640725

148. Det var ett troll som hette Väte. Han fick en kaffe av en som hette Homer. Det talade farfar om. Han sade att han skulle taga i den. Då fastna handen. Då tog han den andra handen, då fastna den med. Då fick han befallning att bita i träspolen. Då fastna munnen som ett betsel som lades i munnen på hästar. Sedan blev han befallt att sträcka upp fötterna till munnen och sträcka ut för att på så sätt lyckas befria sig från munkaffen, men då fastna fötterna med. Så var han trollbunden till händerna och fötterna tillika munnen. Han blev insvept i en oxhud och kastad i Vätterns djupaste hål med tillsägelse att nöta av ett hår vart hundra år. Då skulle han bli frigiven.

Ja, han ligger där nu och kastar Vätterns vrede vågor, när han gnor sig på oxhuden och vänder sig i ilska för att få av ett hår, så är sägen. Om någon kastar en sten så går vägen långt. Nu ligger han där och sliter och gnager och när det uppstår böljor på ytan som uppkommer ibland, ej av någon vind, då är det Väte som vänder sig i hålet har jag hört av de gamle. Sådana svallvågor även vid lungt väder kallas lungsvallet.

19610814

149. Diseve kulle ligger vid stranden av Disaån och vägen till Heda. Det var en stor gravkulle. Då min mor var ung, hon arbetade i Diseve hos en bonde där. Då var det ett par skattsökare som börja att gräva på kullen i hopp att finna något ifrån forntiden. De grävde en grop, 1 meter bred, 3 meter long, $\frac{1}{2}$ djup. Då fick de se en gård stå i ljusan låga. De skynda dit och när de kom så nära, så var det ej någon eld där. De blev rädda att de vågade ej gå till kullen och gräva mer. Gropen är än i dag. Den var där 1927, då jag var hemma. Jag var i Diseve då på skördekalas.

19620519

150. Det är en stor rishög på vägen som går söder ut från Hejlabacke. Man tager utav vägen Mjölby-Ödeshög, som går åt Ingvaldstorp och fortsätter till Sättrasand. Där till vänster är en stor ris- och stenhög. Var man som går eller åker förbi kastar en sten eller riskvist på den. Jag kan ej säga nu var vid vägen den är. Orsaken att den är där, det är att två riddare höllt ett vad att den som kom först till Trehörna kyrka skulle få jungfruns hand och lycka. Båda hade henne kär. Var utgångspunkten var, har jag glömt, men en av dem stupade vid detta ställe. Håsten fallt ner och dog. Riddaren var ej beredd därpå. Han fallt av och bröt nacken av sig. Han kom ej till Trehörna. Likaså den andre, hans häst fallt ner och dog och riddaren fallt av och dog. Han tog Stora Åbyvägen till kyrkan och den andre tog Rökvägen. Så det var ej någon som vannt flickan. Hon vänta vid Trehörna kyrka. På så sätt växte en sten- och rishög upp utmed vägen där den ene fallt. Så berättade min far var en gång vi gick förbi denna rishög.

Jag vet ej om den andre fick något minnesmärke. Det var så att de sporrade sina hästar till det mesta. När blodet börja att fradga sig i hjärtat på hästarna, så damp de oförväntat.

19640621

151. I Heda ligger en stad som heter Rabistan. Där staden har stått en gång är ett stenbelagt torg under mossan. Jag antar att det är omkring 4 hundra fot fyrkant. Jag gick i skogen med mormor och plocka upp grankottar. Hon visa mig det. Det är nu 65 år sedan jag var där. Det är också 2 runstenar i dess närhet, men skriften är oläslig.

19610814

152. Det var en kyrka Rök eller Svans som ej hade trägolv på den tiden. Det var en rik bondmor som förfrös sina fötter under en julotta och hon state om att det blev trägolv och varme i kyrkan, förut var det jordgolv.

19670228

153. Jag får härmed tala om att Rök kyrka blev byggd på jord som tillhörde Alvastra kloster för att gårdet vi gick och satte upp skylar på kallades Klosterlien. Den tillhörde nu Millingstorp.

19670228

154. Ja, danskarna stötte sina spjut i Svanhals kyrkodörr. Märken är än i dag, tror jag.

19661201

155. Rökstenen den hittades på Röks ma. Med ma förstår man att det är ett lågland som översköljts med vatten tidtals. Det är en bäck som rinner nedanför Hejla backe och på ömse sidor av denna bäck är lågland som blev flodat höst och vår. Denna bäck var ganska vattenrik i min barndom. Jag brukade gå ner och plocka neckrosor vid kanten. Det var ej en bro över bäcken på den tiden sten blev rest. Det var att vada. Emellan kyrkan och Hejla backe utmed bäcken skulle stenen hava blivit funnen vid en gård Pilgården, namnet efter att det var en mängd med pilträd utmed bäckens stränder.

Så är mig berättat av en gammal soldat vid namn Fall. Han bodde på Hejla backe.
19640725

156. Pelle sten. Det är häradsstenen emellan Dals härad och Lysing. Om man går vägen utmed Omberg, så kommer man till en flat sten. Man mäter mot flatsidan. Går vi in i Lysings härad, så är stenen hvit, kommer vi ifrån Dals härad, så är stenen grå. Var den hvita och den gråa färgen möts på stenen, där är gränsen på de båda häraden.

19640725

157. Ingrid Ölva
satt å sölva
i Bjälbo kyrketorn.
Hade döttrar som kunde trolla
och hade smörja i ett horn.

Det blev krig i Sveriges land. Hon släppte en fjäderbulster ut genom gluggen:

Häst å kär
av varje fjär.
Då blev det slut på kriget.

Hon sitter inmurad i tornet och så är hon stöttad, så att hon ej faller omkull, för att om hon så gör är det slut med freden för Sverige, sade farfar. Det sista kriget så tog de hänsyn med att hon ej fall omkull, sade han.

19670126

158. Du som bor i Vadstena har nog reda på det ställe nära huvudingången, där du finner på väggen 2 kors, ett för högra handen och ett för vänstra handen, det senare såsom 5 hål. Du sätter vänstra handens 5 fingrar i dessa hål och med högra handens pekfinger drar du igenom det högra korset ett lodrätt streck och sedan ett vågrätt streck med samma hand. Medan du gör denna ritual, så gör en önskan så kan du få den uppfylld. (Note, medan du gör detta, så kan du få göra en önskan för mig.) När jag var i Vadstena och hälsa på min kusin, så tog min syster Elisabet oss runt i stan och så tog hon oss med dit. Vi gjorde som hon sade alla 3 av oss, och vår önskan har utfallet som vi önskade, men det tog några år. Min

syster fick sin önskan uppfylld den 25 December 1931, men min hustru och jag fick den då depression var över.

Hålen i korset är så blanknötta av de många tusen som under tidernas lopp har prövat sägen.

Min hustru är född i Dals härad i en socken som heter Strå, då August Flygare tjänstgjorde som komminister. Hon föddes på en gård som hette Elvestad.

19640810

159. Nu till en händelse i Ulvåsa som murare Godberg omtala. Han var mycket på det godset. Det var så att en ägare av Ulvåsa var en landsförrädare. Han hade målat alla skorstena på sina gårdar svarta. När danskarna såg dem, så lät de dem stå orörda. De varken brändes eller plundrades. När den svenske befälhavaren såg detta, så förstod han att det var något galet, så ville han tala till herrn på Ulvåsa. Men han var ej att finna. Så tog de hans fru och satte henne på fångskjutsen. Men hon tog då upp handnäsduken och kasta den över vänstra axel. Då förstod den svenska befälhavaren att han var inne i slottet, och då blev det en husundersökning. En soldat ställdes i vart fönster. Och så i källarvåningen var ett fönster som ej fanns inne. Då fann de ett rum, som herrn hade murat sig uti. Då slog de hål i väggen och tog slottsherren och lät hustrun gå och han fick åka bort. Han kom aldrig tillbaka. Rummet är där ännu sådant soldaterna lämna det, sade muraren Godberg.

19670429

160. En sägen hörde jag som barn om frimurare, att de hade kort på alla medlemmar i hvarje loge och var det någon som prata om föreningens hemligheter, så visa det på kortet, och då stack de en nål på kortet just var hjärtat var. Då dog förrädaren.

19640725

161. Det var visst i Vestra Harg som di hade en döaklubba. Jag vet ej om jag har talat om det förut och denna klubba.

19670331

162. Det är en sägen att Jesus kors var av aspen och i en rädsla av ett sådant ansvar att vara det trädet, så blev det darrande.

19611113

7. V Ä X T E R   O C H   D J U R

163. Jag gick till sjöbacka (stränderna till Tåkern) och plocka majblommor. De lukta som hästgödsel, när man plocka dem, men när de kom in i hus, hade de en frisk lukt. De var på korta skaft.
19670331
164. Blomnamnet var ängabullar. De hette så. De var gula, stora som valnötter. De var runda som bullar. Jag plocka dem på en äng som var nära intill kapellet Salem i Rök. Ängen tillhörde Hästäng, en gård. Baptistförbundet hade söndagskolfest där i ängen.
19670420
165. Gullvivan kallades för kråkfötter och gökabyxer.
19670126
166. Kumming växte vilt på dikesrenarna men vid täckdiken så försvann den växt. Men den växte i trädgårdarna som en krydda. Kumming är en ört som har kommet ifrån Österlandet, den är omtalad i Bibeln. Det är en gammal växt. Den användes i ost, bröd och i medicin.
Den hängdes upp med hela växten i roten i taken på vinden eller på ett torrt ställe, så att frökronan hängde ner. När fröna var torra så föll de av, så vi hade ett lakan under till fröna att falla på.
19611211
167. Det finns bär som kallas oxenbär. De växer på oxenträd. De blir rödbruna, när di blir mogna. De växer i klasar lik rönnbär, men ej så sura. De kan ätas gröna. Vi stekte dem i ugnen när di var gröna. De växte i Gottorp allé. Vi plocka dem när jag gick i skolan där. Det blir stora träd.
19670325
168. I Sik i Heda socken hade de päron som var ludna. Far kallade dem för pälsapäron. Det var ej namnet på dem, men de fick heta det av far för att de var ludna alldeles som a peach (persika) och aprikoser.
19670331
169. Det växte en slags mossa i Tallehaga som min mor och jag plocka och bant kvastar utav. Tallehaga ligger i Rök och i Svanshals. Heden gränsar till det. Min

svärfars farbror hade en beteshage där, det är länge sedan.

Det var ett original som gick och drog på en vagn ett lass med mosskvistar. De var gjorda i Medevi. Gubben kalla vi för Kvast-Adel.

19640426

170. Om de gick vilse i skogen, så lade man märke till åt vilket håll kronan lutar mest. Lutar kronan emot dig, så har du väster på vänstra sidan, öster på höger. Barken är tjockare på högersidan.

19640930

171. Den som mig rörer eller mitt bo,
han mister båd oxen och ko,

var ett rim på ladugårdsvalan.

Det låter kanske dumt, men det fick en farmare här i landet erfara en gång. Vi köper ägg utav honom. Sundhetinspektoren kom och besökte ladugården och då fick han se 2 svalbon i taket. Farmaren var befalld till att taga dem bort. Farmaren påstod att de var nyttiga djur. De höll myggen och flugorna borta. Det ville ej Sundhetinspektoren gå med på. Att ej komma i klorna på överheten kom svalbona bort. En kort tid därefter fannt farmaren sin bästa mjölkko död. Han fick ju betalt av Insuring Co men det var ej vad kon var värd.

19640621

172. Vi kallade igelkotten för igelkottasoa. Hon hade bara en fiende, det var räven. Han kunde gripa kotten fint. Det gick till så här. Kotten rulla ihop sig som ett klot. Räven rulla kotten på rygg, så satte han ändan till och kasta sitt vatten i näsan på kotten. Det var en frän lukt, så kotten måste ha frisk luft och räta ut huvudet, och då högg räven kotten i näsan, och då var kotten besegrad.

19670106

173. Doppingen var eftersökt för sin dun på bröstet. De gjorde fruntimmerskragar av dem. Han kallades dopping för att han dök och sam under vattenytan långa vägar, så man ej visste var han kom upp till ytan again.

19670126

174. Sägen är att om en ej slår ihjäl ormen, så kommer han och fler till att hämnas. Så man fick slå ihjäl den första ormen.

19670126

175. Jag har hört att en orm sövde pigan, att hon stod stilla medan ormen kröp i

henne på räfskäftet. Hon räfsa ihop hö.

19670325

176. Sägen är att en orm kunde krypa in i en människa när hon sov. Medlet var att sätta varm mjölk framför henne, och när ormen kommer fram att dricka mjölk var att gripa honom och döda den.

19670126

177. Jag har hört och sett att doppa bröd i brännvin och giva till hönsen. Tuppen i synnerhet. Han blev tokig. Han försöka att gala och stå på ett ben, så börja han jaga hönorna. De ville ej vid honom. Då vart han arg och börja gala. Pojkarna som gjorde detta ofog fick ju ett skratt.

19670228

8. H Ä R M . T A L E S Ä T T

178. Ringklockans läte på Gottorp, när de ringde till middag sade:

Kasta och spring,
kasta och spring.

Men Renstad klocka sade:

Blå välling, sur sill,
blå välling, sur sill.

19610814

179. Hemma sa det i ärtgrytan:

Tocka dig,
tocka dig,

emedan det var gott om ärter i den. När västgöta koka sina ärter:

Var ä du,
här ä ja?
Var ä du,
här ä ja?

Det är tunt med ärter i grytan.

Som drängen gjorde, ställa sig på huvudet, när han kom upp från bordet. Bonden fick se honom stå på huvudet utmed stallväggen. "Varför gör du det?" "Ja, för att inte ärterna skall rinna ner så fort. Jag vill ha smaken lite längre", sa han.

19640724

180. Kom å ta-et,
kom å ta-et,

när hönan hade värpt ägget.

Det är bra,
det är bra,

sa tuppen, om det var en sådan i hönsgården.

19670126

181. Om de rödhåriga. Jag känner ej något särskilt om honom annat att håret var rött, så att det fräste för vatten. Han behövde ej ha varmt vatten. Håret var hett, så det varmde vattnet.

19670126

182. Det vara kalas när det var barndop. Jag hörde det ordet kristna, när pigan tappa tallriken i golvet, när hon torka den. Bondmoran utbrast: "Har Lena kristnat

den också." Jag var i köket när det hände och hörde det. Det hände i Runnestad i Rök.

19670420

183. Den som är dummer har många roliga stunder, sa statkärngen, när hon gick till handelsboden med ägg och kom på vägen med hal is. Hon satte rovor i vägen och jonglade med äggakorgen.

19631203

184. Ett träd brinner icke och en kärng träter icke, sade morfar då han vart ombedd av mormor att lägga ett träd på elden.

Det tål 2 träd att brinna, 2 kärnger att träta, den 3dje att springa rund med skvaller, efter vad ordstävvet säger.

19631203

185. Vad som ej har hamnat i tjuvahänder kommer nog till rätta, sa mormor.

19670331

186. Det var inget mer att ta, sa tjuven när han tog dörren.

19620621

187. Annangångskaka bakas så sällan, sade mormor. Det var så att om någon av oss barn kom hem, så bruka vi säga att en annan gång, mormor. Så sade hon att annangångskaka bakas så sällan. Men det hände att vi hade en nybakakaka hem till henne. Då fick hon namnet annangångskaka.

19640810

188. När det regnar välling, så har den fattige sin sked stupe.

19640725

189. Jag vill ej gå dit för allt smör i Småland. Det var ett slängord som brukades.

19640426

190. Han såg ut som han hade ätit upp nådeåret för räven. Eller det kunde sägas, att han eller hon var så mager så solen sken igenom henne eller honom.

19670126

191. Gapa så en kan köra in med ett par hästar med halmläss.

19670228

192.   Hvad de inte vet i kvarnkammaren är intet värt att veta.

19670228

193.   Det spörs i ändan, sade repslagaren. Det menas att man skall ej prisa någon före slutet. Man vet ej vad som sker, innan änden.

19670420

9. LEKAR OCH RIM

194. I Tallehagen på Runnestad ägor ligger en kulle. Forntidsforskaren fannt den ej ibland tallarna där, men skattsökare har gravit en stor grop i mitten på den, 12 meter bred och omkring 4 meter lång och 2 meter djup. Vi bruka gå dit och spisa kaffe om sommaren och plocka bark av de stora tallarna till att tälja ut barkbåtar och hästar och kor.
19620519
195. Kärret framför vårt hem var min fars och hans syskons lekplats under vintern och alla andra som bodde där. De satt en påle i mitten, så hade de en lång slana, som en eller två högg tag i långändan. Så åkte de runt med väldig fart, för att det var några som drev på den lilla ändan av slanan invid pålen. Det var roligt. Vi kalla det för kringåka. För småfolk bannt vi en kälke vid långändan, så fick de åka kälke med hög fart. Det var bra till att lära en åka skridskor på. Det var bara att hålla i långändan, så fallt man ej omkull.
19640426
196. Jag hade ett par skridskor av trä med stålrunner på. Min farbroder var smed. Han gjorde ett par till min halfbroder. Vi band dem på med snören och det gick bra. De hängde i vedbon, när jag var hemma sist. Vi åkte på Tåkern, men vi hade ett kärr mitt framför vårt hem. Det var stort.
19640426
197. Vi tog vara urinblåsan. Vi valka den och blåste upp den och stoppa ärter i den, så de skramla när blåsan hade torkat.
19670126
198. Hundarna tjuta i skogen. Den lektes så här. Alla som deltog i leken ställde upp sig i en rad eller klunga, efter de hade gallrat ut vem som skulle vara hund. Det var 2 mål. Nu språng klungan till målet mitt emot. Hunden skulle då taga en av dem. Så blev det 2 hundar. Andra ropet sprang klungan tillbaka och då kunde det hända att det blev 4. Så fortsatte leken. Det blev bara en kvar. Han blev hund.
19640531
199. Jag kommer ihåg när jag var hemma 1927. Jag var och såg min granne som var då. Han hade flyttat till en annan socken. Det första han sade när han fick veta hvem jag var: "Minns du våra skvaltör och dammar vi byggde i dikena hemma, hur min

bror hållde på att dränka sig i en av dem?"

Det var kära minnen av barndomsdagarna.

19611021

---

200. Om gullhönan:

Flyg öster eller vester,
söder eller nor,
visa mig var min fästmö bor.

19670126

201. När vi lekte och kalla ut den udda, sade vi så här:

Ocka, pocka,
dommens klocka.
Ilen, pilen,
pellen, puff.

Och den var ute som fick puff. Så börja vi på nytt, tills det blev endast 2 och en av dem blev udda.

19640621

202. Här är en ramsa som talas i min hembygd:

Har du ont i magen,
får du gå till Pär i Hagen.
Men gå ej till Pär i Kärr,
för då blir det ännu värre.
Gå då till Pär i Valla,
för han hjälper alla.

Hagen är en by på gränsen på Heda och Rök.

19670228

203. Tumme tott,
slicke pott,
länge man,
hjerter hand,
lille verkevinge.

19670126

204. Denna ramsa brukar mormor jollra för barnbarnen när de var små:

Tå tilla,
fot lilla,
ben pipa,
knä knarken,
lår lanka,
pipa pompen,
hake tippen,
brö smeken,

näse tippen,
ögna titten,
huvud skulten,
den lille.

Det var stortån, foten, skenbenet, knäleden, lårbenet, magen, hakan, munnen,
nåsan, ögonen, hjässan.

19670228

10. D.G. Swanstrom

Ett samtal som Utrikesdepartementet hade med undertecknad under senare hälften av 1970 sökte svar på frågan vad anknytning en D.G. Swanstrom hade med Östergötland. Man hade nämligen i hans kvarlåtenskap funnit brev från mig. Jag hade också fått det intrycket att han var den glömde, ensamstående svensken, änkling sedan många år.

Redan i brev av 31/3 1967 hade han skrivit följande, som jag ordagrant återger:

"Du säger att det är roligt att korrespondensen har kommit i gång. Ja, det är enda chansen jag kom att skriva Svenska. Jag brukar skriva till en systerdotter, men hon dog för ett år sedan."

Det sista brevet jag sände kom öppnat tillbaka. Det var stämplat i Linköping 30/8 1970. Då hade Swanstrom gått ur tiden 24/8. Hans adress var 2735 Lincoln St. NE, Minneapolis, Minn. Utrikesdepartementet fick erforderliga uppgifter för att spåra hans släkt i Sverige.

David Karlsson, som hans namn lyder vid utvandringen 11/7 1904 från Svanshals, var född 5/5 1887 å torpet Svenstorp under Svanshals Svanegård. Denna del av socknen heter i folkligt tal Svanshea, dvs Svanshalsheden. Hans föräldrar var Sven Magnus Karlsson, f. 13/3 1842 i Svanshals, änkling i sitt första äktenskap 20/11 1884 och omgift 11/10 1885 med Josefina Wilhelmina Pettersdotter, f. 19/10 1855 i Heda.

David Karlssons namn är långt ifrån entydigt. Han skriver förnamnet D.G., varvid G står för Gottfrid, utan att detta förnamn framgår av kyrkoböckerna. Efter fadern kallade han sig Svensson, men tydligen är ej heller detta namn det vedertagna. På min fråga om tillnamnet Swanstrom ger han 26/10 1961 följande svar:

"Jag ändra mitt namn till Swanstrom från Svenson. Det var så många med Svanson-Svenson, och alla hade D G, D E, så jag fick mina bref så upblandade så att jag hade att gå till postkontoret ett par gånger att klara up posten. Så sade min åorbror att du får nog ändra ditt namn för det är för många af Svenssöner här nu, det var över 1.500. Så fort jag började att arbeta så tog jag namnet Swanstrom för att på Rensta hade de en svandamm och svanarna var så vackra. Så rann det en bäck igenom dammen eller en ström. Så sagan om Svanshals socken, hur den fick sitt namn."

Onekligen finns ett väckande minne från hembygden förborgat i hans namn med svanar vid Renstad och den gyllene svan som kröner kyrkans torn.

Swanstrom hade gått i smedlära. Och från 1904 års början tills kort före utvandringen hade han varit kyrkoskriven hos en smidesmästare Jöns Sjögren i Skurup, där han dock tidigare än så hade vistats enligt en förfrågan 22/12 1903 av kyrkoherde August Flygare i Svanshals.

På frågan varför han utvandrade ger han svar i brev av 25/3 1967:

"Varför jag reste till U.S.A.? För det första för att jag kunde få bättre arbetsförmåner. För det andra så var det tillståndande kriget med Norge, vilket Waldenström underblåste med all kraft. För det tredje så fick jag ej komma in det vapenslag jag ville."

Arbete och militärtjänst, alltså. Att namnet Waldenström möter, kan till dels ha sin orsak att denne genom sin nära vänskap med Axel Hermelin på Renstad uppträdde på folkmöte där, som samlade stora skaror.

Att D.G. Swanstrom med sitt namn bar en del av hembygden med sig var icke det end uttrycket för en hemkänsla. Han gjorde såsom framgår ett besök i födelsebygden och tydligen var han från början med i Östgöta Förbundet, Minneapolis, stiftat 1935. Det tillhörde en krets av sammanslutningar varom en minnesskrift talar, Östgöta Landstir tryckt 1935. Denna har Swanstrom tillställt mig. Albin Widén, den framstående kännaren av Svensk-Amerika, har haft vänligheten sända mig Östgöta Runor, tryckt i Minneapolis, Minn., 1943. Denna förtecknar bland andra östgötaföreningar den ovan omtalade i Minneapolis med personregister. Bland dess närmare 150 medlemmar av östgötabörd finner man vår Swanstrom med den adress som också var hans sista.

Undertecknad har i denna vecka haft tillfälle att med den främste kännaren av den svenska sägenfloran Bengt af Klintberg dryfta den knippa sägner som D.G. Swanstrom bar med som ett hembygdsarv till USA. Givetvis har han känt många fler än de här upptagna. Det blev uppenbart vid genomgången att de ifrågavarande stammar ur minnesskikt som näppeligen nu kan nås för uppteckning inom Lysings härad.

Det var en uppmuntran att röna sådant gensvar från min sagesman i Minneapolis som var fallet. Men någon grundligare utfrågning kunde ej komma ifråga. En sådan fick st. tillbaka för den känsla av gemenskap och samhörighet jag önskade verka vid det skriftliga mötet med den ensamme svensken från min egen hembygd. Men må dock dessa strödda anteckningar utgöra en hälsning till hans aldrig förgätna hembygd nedom Tåkern.

Ett tack vill jag rikta till kulturnämnden i Ödeshög med vilken förbindelselänken har varit dess ledamot, min kollega från Lagmansskolan-Kungshögskolan i Mjölby, Ingrid Wikström, Särzhöga, Svanshals. Min vän och förutvarande elev vid Kungshögskolan, Anders Wiklund, har på ett värdat sätt utfört en avskrift av samlingen.

Linköping 31.III. AD1984

Karl Gösta Gilstring

11. Kommentar

I det följande må några folkminnen kommenteras främst i avsikt att visa i vilka sammanhang de står med företeelser utom Lysingsbygden.

Nr 6:

Man må här skilja lägdasäd från liggsäd. Den sistnämnda ej eftersträvad! Vad som avses är ax så fullmatade att de dignar under tyngden, med andra ord en god äring i stundande året. Vad som sker vid den vändpunkt i årsloppet, vilken julen är, anses förebilda dess fortsättning. Margaréta Larsson, Skeppsta, Västra Stenby, har framhållit vilken dominant i julfirandet detta att ligga lägdasäd utgjorde i Dals härad.

TVå skilda uppfattningar om innebörd och tolkning bryts, här och vid många andra sedvänjor. En skola efter W. Mannhardt ser det som en magisk företeelse i syfte att verkligen kunna påverka. En annan skola uppfattar det endast som fikt, dvs en skämtfull lek, utan annan mening än denna. Denna skola har sin främste företrädare i svensken C.W. von Sydow.

Nr 13:

dum, i dess gamla betydelse av stum, varav namnet dymmel är härlett. Ursprunglig syftar det på stillheten vid tiden inför långfredag, då klockorna var stumma eller dämpade genom olika anordningar med kläppen.

Nr 14:

Den här uttalade bibliska förankringen har jag ej tidigare mött. Julius Eidestam har i Årseldarnas samband med boskapsskötsel och åkerbruk i Sverige, Uppsala 1944, undersökt årseldarnas utbredning och ursprung, särskilt vid påsk och valborgsmässa.

Nr 16:

Ordet våroxen för denna företeelse torde ännu vara spridd i bygden. Såvitt mig är bekant finns ingen utredning om ursprunget. Det förefaller troligt att namnet går tillbaka på en almanacksbild, men har jag också i mina samlingar belägg som icke blott sommartjuren utan också sommarharen.

Nr 21:

En vida utbredd folktro att ormen samlar giftet ur jorden människorna till båtarna. Den återspeglas exempelvis i Birgittas uppenbarelser.

Nr 27:

7 Sovare för 27 juli stod kvar i almanackan t.o.m. året 1900.

Nr 30:

"Det gamla skall nå det nya", denna gamla hushållsregel är ämnet för en uppsats av Eilding Celander i Folkminnen och Folktankar, 1928.

Nr 32:

Utsagorna i Matt. 16:2-3 som jämförelse.

Nr 42:

Denna företeelse har kommit att upptagas i detta avsnitt, men hör egentligen under svenska folksägnar och återfinnes i Bengt af Klintbergs nedan anförda arbete.

Nr 45:

I Fataburen 1976 har Reimund Kvideland i uppsatsen Barnetru, s. 246 f., undersökt förklaringar om barnets ursprung. Under vistelse i Schweiz 1962 kom jag att uppmärksamma den kartläggning som där skedde och har sedan dess samlat på området. Mina belägg har dock icke kommit att bli ovanstående undersökning tillgodotjorda.

Nr 46:

Tydligt avses det ämbetstecken som handklädet var för präster och som ställvis levt kvar även å Linköpings stift. Bland Albert Engströms karikatyrer är prästen med sitt över predikstolsbrädan nedhängande handkläde ett känt motiv.

Nr 47:

I detta fall menar man - jämför ovan nr 6 - att det uppenbart är fråga om fikt, i detta fall barnaskrämsel. Det finns dock tidiga belägg som talar i riktningen av ett sägenväsen i brunnen eller källan.

Nr 52:

En såvitt jag känner Linköpings stift allmän sedvänja att i samband med kyrkans klädning inför konfirmationshögtiden titta på utsikten, som det heter.

Nr 68:

Att ej räkna järnspisen som ett fast föremål i hemmet levde kvar in på 1900-talet. Den lades ofta sist på flyttlasset för att lastas av vid det nya hemmet först.

Nr 74:

en kup av kaffe. En och annan s.k. amerikanism har smugit sig in, såsom här och på ågra andra ställen.

Nr 76:

En medkännande skildring av backstusittares liv med särdrag av folkloristiskt uttryck såsom pionbuskens död och döaluss.

Nr 78:

Särskilt hästspillingen har kommit till användning. Till skillnad från kogödseln finns häri mer av osmälta sädeskorn, tjänliga för utfodring.

Nr 86:

En vida utbredd vandringssägen som här har fått ett nedslag.

Nr 91:

De båda stortjuvarna Hjert och Tector mördade kusk och resenär vid Dunker i Södermanland i tron att det var postdiligensen. Hjert halshöggs 18/5 1874 vid Lidamon nära Malmköping och Tector samma dag vid Stenkumla backe utanför Visby.

Nr 101:

Ett bland många vittnesbörd om Onde tisdagen, 29 januari 1851.

Nr 132-133. Sägner om de två tvillingkalvarna som visar stället för kyrkbygget, liksom den om jättekastet, är sägner som blivit karterade över hela landet i Atlas över svensk folkkultur II, Uppsala 1976.

Nr 136. Finnsägner, förlagd till Lunds domkyrka, har blivit prototypen och att de i en av sina många varianter skulle fästas vid den sägenrika Ombergstrakten är ej överraskande. Den ägnades en grundlig studie av Jöran Sahlgren i Saga och Sed, Uppsala 1940 och 1941. Sammanfattning också här hos Klintberg.

Nr 141. De sovande ryttarna i Älleberg är denna sägen kallad hos Klintberg, eftersom den särskilt är ortfäst dit. Den finns förlagd till Holaveden i Rääfs ovanförda arbete, s. 92-93, och tidfäst till 1695 efter en av Rääf erhållen skriftlig relation. Hofberg har gjort den spridd, där den återfinns med en talande illustration.

Nr 145. Sägner är för Klintberg okänd och uppvisar ålderdomliga drag. Jag drar mig till minnes ett tillfälle, då om någon sade att han gick med kokta ärtor i skorna, vilket skulle fattas som något av ett illmarigt skämt.

Nr 146. Sägner syftar på bokstäverna i Hjo, Hic jacet otium= Här är vilostället, vilket Hjo kunde vara efter en överresa å den nyckfulla Vättern.

←Nr 149. Sägner tillhör en krets sägner, där skattvaktaren är ett rå eller rådande, som söker avleda uppmärksamheten från skattsökandet. Svenska Folksägner av Klintberg är åter att hänvisa till.

Nr 147. Den lokalbetonade sägner om Sverkers kördräng finns hos Sven Rothman: Östgötska Folkminnen, s. 20-21, Lund 1941.

Nr 148. Denna sägen spåras första gången hos Olaus Magnus' Historia om de nordiska folken, 1555. Sägner vandring har ägnats en studie i en opublicerad uppsats av Anders Wilhelm Carlsson: Kertil Runke och Gilbert. En studie kring en sägen på Visingsö. Stencil 1975, förvarad å Institutet för folklivsforskning vid Nordiska Museet och Stockholms universitet. I övrigt hos Klintberg.

→Nr 159. Sägner som enligt uppgift i Östgöta Correspondenten av 20/7 1982 berättas som gårdssägner vid Ulvåsa avser Hogenskild Bielkes tillfångatagande, vilket senare ledde till hans avrättning å Stortorget i Stockholm 1605. Det ifrågavarande rummet omtalas i Prästerskapets rannsakingar 1667-84 och anföres här källan då de för Östergötlands vidkommande trycktes, nämligen i Meddelanden från Östergötlands Fornminnes- och Museiförening 1913-1914, s. 45, Linköping 1914.

Nr 161. Om döklubban, se Gunnar Granberg: Släktklubban, Budkaveln 1934.